

Vzdělávání seniorů

Bc. Věra Fialová

Diplomová práce
2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Bc. Věra FIALOVÁ
Osobní číslo: H128108
Studijní program: N7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika
Téma práce: Vzdělávání seniorů

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucí diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucí bude práce zaměřena na:

- rozbor možností vzdělávání seniorů,
- ucelený přehled a popis institucí organizujících vzdělávání seniorů.

Součástí práce bude empirické šetření event. realizovaný výzkum, zaměřený jednak na vzdělávající se seniory (motivace, dostupnost, obory, atd.), jednak na osoby, které vzdělání organizují, popřípadě se na něm přímo podílí (jejich pohled na problematiku).

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Bragdon, D., A., Gamon, D. Nedovolte mozku stárnout. Praha: Portál, 2009.

Doňková, O., Novotný, J., S. Vývojová psychologie pro sociální pedagogy. Brno: IMS, 2009.

Hartloví P., H. Psychologický slovník. Praha: Portál, 2000.

Haškovcová, H. Fenomén stáří. Praha: Havlíček Brain Team, 2010.

Mühlpachr, Pavel. Gerontopedagogika. Brno: Masarykova univerzita, 2004.

Vaňurová, H., Mühlpachr, P. Kvalita života teoretická a metodologická východiska. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2005.

Vágnerová, M. Vývojová psychologie II. Praha: Karolinum, 2007.

Další literatura bude obsažena v Projektu diplomové práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí diplomové práce:

PaedDr. Libuše Mazánková, Dr.

Katedra sociální pedagogiky

Datum zadání diplomové práce:

30. listopadu 2012

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2014

V Brně dne 30. listopadu 2012

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

VĚRA FIALOVÁ

Jméno, příjmení studenta

V Brně 12. 3. 2014

Fialová Věra

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledků obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, ušije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídí k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Tématem této diplomové práce je vzdělávání seniorů. Práce má poskytnout ucelený pohled na problematiku vzdělávání dospělých, a to konkrétní skupiny – seniorů. V teoretické části se zabývá andragogikou, gerontopedagogikou, vymezuje pojem stáří z různých úhlů pohledu a v závěru je přehled možností vzdělávání seniorů a metody jejich vzdělávání. Praktická část popisuje výzkumný vzorek, metodiku výzkumu, jednotlivé kazuistiky a analýzu výsledků. Cílem výzkumu je zjistit dostupnost vzdělávání pro seniory, jejich motivaci ke vzdělávání a oblíbenost kurzů.

Klíčová slova:

Senioři, vzdělávání, andragogika, gerontopedagogika, stáří, důchod, volný čas, univerzita třetího věku

ABSTRACT

The topic of this thesis is education of senior people. This piece of work provides a comprehensive view of the issue of adult education, particularly the group of seniors. In the theoretical part it deals with andragogy, gerontopedagogy, defines the term “old age” from different points of view and in the end there is an overview of possibilities of education for seniors and methods of their education. The practical part describes the research sample, the research methodology, individual case histories and the results analysis. The aim of the research is to find out what is the availability of education for senior people what are their motivations for learning and courses popularity.

Key words:

Senior people, education, andragogy, gerontopedagogy, old age, retirement, free time, University of the Third Age

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: „Vzdělávání seniorů“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

V Brně, 12. 3. 2014

.....

Věra Fialová

Poděkování

Děkuji paní PaedDr. Libuši Mazánkové, Dr. za velmi užitečnou metodickou pomoc, cenné rady a trpělivost, které mi poskytla při zpracování mé diplomové práce. Této pomoci si nesmírně vážím.

Dále bych chtěla poděkovat své rodině, bez jejichž pomoci a podpory bych studium zvládala jen těžko. Můj dík také patří Mgr. Vítězslavě Benešové a Mgr. Jiřímu Benešovi za jejich ochotu a pomoc při realizaci výzkumu.

Věra Fialová

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	11
1 VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH - ANDRAGOGIKA	12
1.1 ANDRAGOGIKA.....	13
1.2 HISTORIE ANDRAGOGIKY	13
1.3 KONCEPCE CELOŽIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ.....	17
1.4 KONCEPCE CELOŽIVOTNÍHO UČENÍ.....	18
1.5 CELOŽIVOTNÍ UČENÍ V ČESKÉ REPUBLICE	21
2 STÁŘÍ	23
2.1 VYMEZENÍ POJMU STÁŘÍ.....	23
2.2 CHARAKTERISTIKA PROCESU STÁRNUTÍ	29
2.3 RANÉ (POČÁTEČNÍ) STÁŘÍ.....	31
2.4 VLASTNÍ (POKROČILÉ) STÁŘÍ.....	34
2.5 DLOUHOVĚKOST	38
3 VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ	40
3.1 GERONTOPELAGOGIKA	40
3.2 ZÁKLADNÍ CÍLE A FUNKCE VZDĚLÁVÁNÍ V SENIORSKÉM VĚKU	42
3.3 FORMY VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ	45
II PRAKTICKÁ ČÁST	51
4 VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ V PRAXI	52
4.1 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU	52
4.2 POUŽITÁ METODA.....	52
4.3 KAZUISTIKY	53
4.4 ANALÝZA VÝSLEDKŮ	65
ZÁVĚR	72
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	74
SEZNAM PŘÍLOH	78

ÚVOD

Ne každý člověk se dokáže vyrovnat s odchodem do důchodu. Velkým problémem je změna ekonomické situace. Odchod do důchodu znamená pro většinu lidí zhoršení jejich ekonomické situace a ne každý se této změně dokáže přizpůsobit. Ale daleko větším problémem je sociální vyloučení a snížení možnosti komunikace. Vzdělávání seniorů je součástí celoživotního vzdělávání a je velmi důležitým kompenzačním mechanismem, který pomáhá seniorům adaptovat se na tuto velkou změnu v jejich životě.

Má profese nemá se vzděláváním seniorů nic společného, ale téma je mi blízké a mám s ním i osobní zkušenost. Moje maminka odcházela do invalidního důchodu ve svých 52 letech, po 6ti měsíční pracovní neschopnosti, s těžkou srdeční nedostatečností, bez možnosti operativního zákroku a bez naděje na výrazné zlepšení zdravotního stavu. Pro člověka, který byl celý život zvyklý pracovat s lidmi a navíc téměř workoholik, to byla obrovská rána. V podstatě jí zbyly pouze knihy a my, její rodina. Její nemoc byla vyčerpávající, ale ona bojovala. Když se zdravotní stav stabilizoval, začala jezdit na U3V do Prahy, obor dějiny umění. Bratr jí vozil až ke škole, takže „jediná“ fyzická námaha byl přechod do posluchárny. Jenomže po půl roce ji tyto cesty začaly velmi vyčerpávat. Musela se studiem skončit. Psychicky jí tehdy velmi pomohla starost o vnučku, která nastoupila do školy. Babička se s ní učila, pomáhala jí se vším. Velmi důležitým pro ni bylo také zapojení se do činnosti místního klubu důchodců. Připravovala s nimi jejich akce – Masopust, Den dětí, plánovala zájezdy. Já jsem se časem rozhodla, že začnu studovat dálkově SŠ, abych si rozšířila vzdělání o další obor. Mamka byla zvědavá a k přijímacímu pohovoru jela se mnou. Pohovor se odehrával ve třídě, kde byli všichni uchazeči. Víceméně se jednalo o kontrolu dokladů. Mamka se zeptala, jestli by jí vzali. Třídní učitelka se sice divila proč, když je v důchodu a maturitu má. Mamky odpověď zněla: Aby mi nezakrněl mozek. Pan ředitel naznal, že v jejím studiu není problém a že ji přijmou. Na začátku školního roku se na ní všichni učitelé dívali značně nedůvěřivě a upozorňovali jí, že žádné úlevy mít nebude. Po čase se jejich postoj změnil. Uznali jí jazyky – češtinu a ruštinu, později matematiku, biologii. Ve svých šedesáti měla takové znalosti, které by jí mohl mnohý maturant závidět. Studovaly jsme spolu, soutěžily. Mamka byla vždy o něco lepší. Já jsem po 2 letech odešla studovat na IMS. Kdyby nebylo tak složité dojíždění a poměrně namáhavé přesuny po Brně a také po škole, nejspíš by udělala přijímací zkoušky a studovala také. Hlavu na to měla, ale nedovolovalo jí to zdraví. Odmaturovala v květnu 2011, s vyznamenáním (obor sociální péče), o měsíc později zemřela. Při životě jí poslední půlrok držela vidina maturitního

vysvědčení, na kterém je kulaté razítko. Vysvědčení pro ni bylo znakem toho, že i když je v důchodu, tak že se zvládne naučit to, co lidé, kteří jsou i o dvě generace mladší než ona a že ani nemoc není důvodem k nicnedělání.

Vzdělávání seniorů není jen o nějaké certifikaci, je také o dostupnosti, motivaci a uspokojování potřeb. Myslím si, že vzhledem k tomu, že populace stárne a že většina seniorů chce stárnout aktivně, bude vzdělávání seniorů v blízké budoucnosti velmi aktuální a velmi žádané.

Cíl práce

Hlavním cílem práce je podat ucelený přehled o možnostech vzdělávání seniorů a institucích a organizacích, které se tímto typem vzdělávání zabývají.

Cílem teoretické části je pomocí odborné literatury objasnit vzdělávání dospělých a speciálně seniorů a vymezit pojem stáří. Pojem stáří bude vymezen z různých úhlů pohledu.

Cílem kvalitativního výzkumu v metodologické části bude zjistit dostupnost vzdělávání, motivaci ke vzdělávání, oblíbenost kurzů.

Zaměřím se na tyto problémy:

Senioři ve větších městě mají snadnější přístup ke vzdělávání než senioři z malých měst a obcí.

Více se vzdělávají senioři se středoškolským a vyšším vzděláním než senioři se základním vzděláním.

Senioři, kteří navštěvují kurzy U3V, si rozšířili okruh svých přátel.

Vzdělávající se i vzdělavatelé mají pocit seberealizace.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH - ANDRAGOGIKA

Úvod do kapitoly

VŠECHNO, CO OPRAVDU POTŘEBUJU ZNÁT o tom, jak žít, co dělat a jak vůbec být, jsem se naučil v mateřské školce. Moudrost mě nečekala na vrcholu hory zvané postgraduál, ale na pískovišti v nedělní škole. Tohle jsem se tam naučil:

O všechno se rozděl.

Hraj fér.

Nikoho nebij.

Vracej věci tam, kde jsi je našel.

Uklízej po sobě.

Neber si nic, co ti nepatří.

Když někomu ublížíš, řekni promiň.

Před jídlem si umyj ruce.

Splachuj.

Teplé koláčky a studené mléko ti udělají dobře.

Žij vyrovnaně - trochu se uč a trochu přemýšlej a každý den trochu maluj a kresli a tancuj a hraj si a pracuj.

Každý den odpoledne si zdřímni.

Když vyrazíš do světa, dávej pozor na auta, chytni někoho za ruku a drž se s ostatními pohromadě.

Nepřestávej žasnout. Vzpomeň si na semínko v plastickém kelímku - kořínky míří dolů a rostlinka stoupá vzhůru a nikdo vlastně neví jak a proč, ale my všichni jsme takoví.

Zlaté rybičky, křečci a bílé myšky a dokonce i to semínko v kelímku - všichni umřou. My také.

A nikdy nezapomeň na dětské obrázkové knížky a první slovo, které ses naučil - největší slovo ze všech - DÍVEJ SE. (<http://azcitaty.cz/citaty/robert-fulghum/#ixzz2svvCQ000>)

Ačkoli Robert Fulghum tvrdí, že vše, co potřebuje v životě znát se naučil v mateřské školce, a mnohé z nás o tom jeho kniha přesvědčí, přece jenom to není úplně pravda. Učit se

musíme svým způsobem celý život. I když školy navštěvujeme většinou do určitého věku, učíme se pořád, ač se nám to nezdá. Například nová televize – abych ji zprovoznila, musím si přečíst návod k obsluze a některé kroky se musím naučit. A takových příkladů je mnoho. Měním zaměstnání a nový zaměstnavatel vyžaduje znalost cizího jazyka – přihlásím se na kurz a opět se učím.

V této kapitole vysvětlím pojem andragogika, napíši něco o její historii a budu se také věnovat koncepci celoživotního vzdělávání a celoživotního učení.

1.1 Andragogika

Andragogika je věda o výchově dospělých, vzdělávání dospělých a péči o dospělé respektující všestranné zvláštnosti dospělé populace a zabývající se její personalizací, socializací a enkulturací¹. Za tvůrce pojmu *andragogika* je považován německý vysokoškolský učitel Alexander Kapp. Pojem andragogika použil ve spise *Andragogika neboli vzdělávání v dospělém věku* (1833). Tento pojem vytvořil ze starořeckých základů *aner*, *andros* (dospělý muž) a *agogé* (vésti). V současnosti je toto dílo vnímáno jako první pokus o definování nové, od pedagogiky odlišné disciplíny. Proti tomuto dílu ovšem ostře nesouhlasně vystoupil Johann Friedrich Herbart, jedna z nejvýznamnějších autorit německého (či spíše evropského) pedagogického myšlení 19. století, a proto upadl spis A. Kappa i název nové disciplíny v zapomnění (Mühlpachr, 2010, str. 4,5).

1.2 Historie andragogiky

První zmínky o různých formách vzdělávání dospělých lze najít v dílech starých civilizací (v Číně – především v dílech Konfucia, v Japonsku, V Indii, Egyptě, Babylónii aj.).

Vzdělávání dospělých v uceleném, uvědomělém, intencionálním pojetí bylo realizováno ve vědeckých a učebních centrech. Patřilo k nim egyptské Ramesseum, které vychovávalo kněze, architekty, vojáky a lékaře.

¹ Enkulturační proces učení se jedince žít ve společnosti a její kultuře (<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/enkulturační>)

K těmto střediskům vzdělanosti patřily i filozofické školy ve starém Řecku, zabývající se mravní, rozumovou a tělesnou výchovou; především pak Platonova akademie a Aristotelovo učiliště. U Platona lze vysledovat i koncepci profesního vzdělávání politika. Známa je i Alexandrijská škola učenců, která jako nejvyšší vzdělávací instituce helénismu dala základ celé řadě věd a nauk, které se staly následně základem vzdělanosti.

Vzdělávání a výchova ve starém Římě začaly měnit řecký ideál poklidného lidského života k většímu utilitarismu a tím se posunuly k praktičtějším disciplínám, jako náboženství, právo, rétorika, vojenství.

Za první rozpracování didaktiky pro dospělé je možno považovat spis Quintiliána (35 – 95 n. l.) 9 knih „O výchově řečníka“. Quintiliánus byl prvním veřejným učitelem se státním platem. Ačkoliv středověk znamenal jasný útlum světového vzdělávání, se vznikem univerzit dostal rozvoj vzdělávání dospělých nový rozměr.

Díleční poznatky o vzdělávání dospělých lze najít již v dílech humanistů a reformátorů, ucelenější pak u J. A. Komenského (v díle „Obecná rozprava o nápravě věcí lidských“) a později u francouzských materialistů a osvícenců 19. století, kteří již chápali výchovu a vzdělání jako činitele náprav a změn.

J. A. Komenský (1592 – 1670) svým dílem Obecná rozprava o nápravě věcí lidských, zejména její 4. částí předešel dobu o několik století, když poukazoval na nutnost, možnost a snadnost toho, aby lidé byli učeni všichni, všemu, všestranně... Vysvětluje podrobně provádění všeho po sedmi věkových stupních, čili po sedmi školách. Zmiňuje školu zrození, dětství, chlapectví, jinošství, mladosti, mužnosti, stáří, smrti.

Komenský byl první, kdo přišel s koncepcí celoživotního učení, s koncepcí učícího se světa, s teorií individualizace vzdělávání, se zásadou vzdělávání všech věkových skupin i národů bez jakékoliv diskriminace, tedy i bez diskriminace věkové.

Prvky výchovy a vzdělávání dospělých lze nalézt ve všech dílech Komenského, protože jak říká, „každý člověk má být vzdělán v celistvosti, což znamená, aby byl správně a odborně připraven nejen v nějaké jedné věci anebo v několika málo nebo některých věcech, ale ve všech, které završují podstatu lidskosti“.

Kromě Komenského byl významnou postavou ve vzdělávání dospělých dánský duchovní, učitel, politik a spisovatel Frederik Severin Gruntvig (1783 – 1872), který se zasloužil o vznik dánských lidových vysokých škol. Usiloval také o univerzitu vzdělávání dospělých,

o „školu života“ (autonomní, nezávislý typ univerzity) bez přijímacích a závěrečných zkoušek, otevřený všem dospělým bez jakékoliv diskriminace.

Všichni starověcí a novověcí teoretici, učitelé dospělých vycházeli (kromě Komenského) z předpokladu, že dospělí se učí stejným způsobem jako děti. Je tedy složité již o této době hovořit ve spojitosti s andragogikou.

Postupem času se začíná docenovat význam vzdělávání dospělých, které se stává prostředkem posilování mocenského vlivu i v různých politických hnutích a později politických stranách.

Právě v 19. století přináší obrovský rozmach vzdělávání dospělých (školy pro dospělé v Anglii, USA), vznikají dělnické vzdělávací spolky a vzdělávací střediska. Dělnické a lidové akademie, Vysoké lidové školy, Lidové univerzity, tzv. univerzitní extenze (vzdělávací působení univerzitních učitelů na širokou veřejnost) – to vše má na vzdělávání dospělých obrovský vliv.

Ve vzdělávání dospělých lze v tomto století charakterizovat tři linie:

- sociální (např. Anglie, Francie, Německo) se zaměřením na emancipaci dělnictva,
- nacionální (např. Dánsko a Rakousko – Uhersko), která chápe vzdělávání jako nástroj národní emancipace,
- obecně – osvětovou, která usilovala o integraci širokých vrstev obyvatelstva do společnosti prostřednictvím rozšiřování tzv. vyšší kultury (vzdělávací spolky a společnosti, univerzitní extenze).

Po 1. světové válce se začínají objevovat první ucelenější koncepce zabývající se unikátností vzdělávání dospělých. Počátkem 20. století se formuje nová vědecká disciplína Adult Education – vzdělávání dospělých, jejíž hlavními představiteli jsou Američani Eduard Lindeman a E. L. Thorndike.

V roce 1930 vzniklo na Teachers College of Columbia oddělení pro vzdělávání dospělých jako reakce na vzrůstající potřebu vzdělávat vzdělavatele dospělých. Postupně tato oddělení zakládají na univerzitách v Anglii (v Oxfordu a v Cambridgi) a následně i v Evropě.

S vědecko-technickým rozvojem a poválečnou situací po 2. světové válce roste potřeba vzdělávání dospělých (profesní vzdělávání, podnikové, korespondenční studium).

O ucelené modely andragogiky se pokusili v 50. letech 20. století Švýcar Heinrich Hanselmann a Němec Franz Pöggeler.

H. Hanselmann ve svém spise *Andragogy – Nature, Possibilities and Boundaries of Adult Education* (Skutečnost – povaha, možnosti a hranice vzdělávání dospělých) popisuje andragogiku jako samostatnou vědu. Přichází s koncepcí pozitivního formování člověka, které má 3 složky: péči (biologické formování), vedení, výchovu (formování charakteru) a vzdělávání (formování ducha). Hanselmannova andragogika je disciplínou s výrazným terapeutickým zaměřením pomoci dospělým. Jeho vedení dospělých je založeno na individuálnosti, dobrovolnosti, vzájemné interakci a je zcela oproštěno od školských metod.

Německý pedagog, nebo z našeho pohledu již andragog, Franz Pöggeler ve své knize *Introduction to Andragogy: Basis Issues in Adult Education* (Úvod do andragogiky: základní obsah vzdělávání dospělých) již pojímá andragogiku jako specifickou vědu o vzdělávání dospělých. Jeho koncepce se opírá o čistě didaktické pojetí, zdůrazňuje vymezení rozdílů mezi pedagogikou a andragogikou. V andragogice preferuje princip dobrovolnosti, neformálnosti, odmítá školometský přístup. Vzdělávání chápe jako osobitou formu výchovy dospělých, kdežto péče a formování charakteru se dle něj dotýkají pouze dětí a mládeže. Do dějin andragogiky se úspěšně zapsali Jugoslávci, především Chorvat Mihajlo Ogrizović s dílem *Problémi andragogije*, ale i další jako N. Bogdanović, B. Samolovčev, M. Savićević.

Přestože si andragogika teprve vytváří místo v klasifikaci věd, je již dnes ucelenou vědeckou disciplínou, která si našla místo nejen na mnoha univerzitách na celém světě, ale její potřebnost zdůrazňuje nejvíce její praktická využitelnost.

Samotný pojem andragogika je využíván v Polsku, zemích bývalé Jugoslávie, v Holandsku, Německu a USA a pochopitelně u nás a na Slovensku.

Podpora dalšího vzdělávání vrcholí v Anglii v šedesátých letech 20. století založením Open University. Podobné celonárodní programy umožňující vzdělávat se všem, kteří se vzdělávat chtějí, bez jakýkoliv omezujících vstupů, následně vznikají i v dalších zemích (Francie, Skandinávie, Německo, Rakousko). Zakládají se lidové univerzity, večerní školy, na novou úroveň se dostává podnikové vzdělávání.

Od druhé poloviny 20. století je v souvislosti s vědecko-technickým rozvojem vzdělávání dospělých pojímáno jako součást celoživotního procesu a je chápáno jako určující činitel stavu kultury a civilizace té které země.

V současné době je ve všech vyspělých státech vzdělávání dospělých neoddělitelnou součástí vzdělávacího systému. (Mühlpachr, 2010, str. 6 – 8)

1.3 Koncepce celoživotního vzdělávání

Pokusů o co nejvýstižnější vymezení ideje vzdělávání v průběhu celého života člověka již bylo publikováno více. V dokumentu *Foundations of Lifelong Education* (Základy celoživotního vzdělávání), vydaném Organizací spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO) v roce 1976, je pojem celoživotního vzdělávání vymezen v širších sociálních souvislostech:

„Celoživotní vzdělávání je proces dosahování osobnostního, sociálního a profesního rozvoje, trvajícím v průběhu života jednotlivců, za účelem zdokonalení kvality života jak jednotlivců, tak společnosti.“

Od devadesátých let dvacátého století se jak v andragogické teorii, tak v dokumentech vydávaných například Organizací spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO), Organizací pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD), orgány Evropské unie apod. nahrazuje pojem celoživotního vzdělávání pojmem celoživotní učení. Nejde o prostou výměnu pojmů, tento terminologický posun má hlubší význam. Jeho kořeny tkví v posunu obsahovém, a to především ve dvou rovinách:

Celoživotní vzdělávání bylo dosud, tedy téměř do konce dvacátého století, vnímáno v relativně jednoznačné vazbě na formalizovaný vzdělávací systém. Taková souvislost je však poněkud zužující a svazující a nevystihuje dostatečně dynamicky se rozvíjející potenciál vzdělávacích příležitostí v současném světě.

V pojmu „celoživotní vzdělávání“ není dostatečně explicitně zdůrazněna aktivita vzdělávaného jedince vnímaná jako nezbytnost pro realizaci procesu učení a pojem „celoživotní učení“ tuto nutnost lépe postihuje.

Posun v obsahové rovině je zřejmý například z definice celoživotního učení podle Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD) z roku 1994:

„Celoživotní učení je kontinuální proces, který stimuluje a zplnomocňuje jednotlivce k získávání všech znalostí, hodnot, dovedností a porozumění, které potřebuje v průběhu

života, a k jejich používání se sebedůvěrou, kreativitou a uspokojením ve všech rolích, okolnostech a prostředích."

Naléhavost, s níž jsou formulovány argumenty pro nezbytnost procesu učení v průběhu celého života jednotlivce, je někdy laickou veřejností vnímána zkresleně a zjednodušeně. Nejde o prodlužování tradiční podoby vzdělávání v institucích školské soustavy, jde o to, že proces učení a osobnostního rozvoje má být vnímán jako „doprovod celým životem“.

Diskuse (často pouze akademické) o vztahu výchovy a vzdělávání či šíři pojmu výchova však zastihují mnohem aktuálnější a naléhavější reálné problémy výchovy a vzdělávání dospělých. Potřeby praxe reflektující ekonomické, společenské, etické a další souvislosti výchovy a vzdělávání jsou výzvou pro hledání a zvažování:

- optimálních metod a forem výchovy a vzdělávání dospělých,
- adekvátních modelů managementu výchovy a vzdělávání dospělých,
- efektivních postupů při projektování vzdělávacích akcí,
- jak vytvořit funkční institucionální základnu vzdělávání dospělých,
- jak upravit legislativní rámec vzdělávání dospělých,
- kde vzít finanční prostředky na zajištění systémových mechanismů vzdělávání dospělých apod.

Celoživotní vzdělávání je proces opakovaného vstupu jedince na tzv. vzdělávací cestu. Takových vstupů v životě každého jedince je omezený počet, neboť i život jedince je ohraničený. Vzdělávací cesta je označení pro etapu, kdy jedinec vstoupil do instituce, která dominantně vychovává a vzdělává. První vzdělávací cesta každého z nás byl nástup do mateřské školy či základní školy a trvala až po ukončení kontinuálního vzdělávání (u někoho vyučením, u někoho střední školou a u někoho vysokou školou – pokud tuto cestu časově nepřerušil) (Mühlpachr 2010, s. 17 – 18).

1.4 Koncepce celoživotního učení

Pojem celoživotního učení, v současnosti velmi frekventovaný, je zákonitou reakcí na dynamicky se rozvíjející společnost a poznání, že vzdělání nabyté v dětství a mládí v institucích školské soustavy již nemůže stačit pro úspěšné vřazení jedince do života společnosti a setrvání v něm.

V aktuálním pojetí je celoživotní učení chápáno jako kontinuální proces, který stimuluje a zplnomocňuje jednotlivce k získávání všech znalostí, hodnot, dovedností a porozumění, které potřebuje v průběhu života, a k jejich používání se sebedůvěrou, kreativitou a uspokojením ve všech rolích, okolnostech a prostředích.

Koncepce celoživotního učení je předmětem zájmu nejen andragogů, ale – ku prospěchu realizační roviny – rovněž významných nadnárodních subjektů, především organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO) a orgánů Evropské unie.

V procesu formulování podstaty celoživotního učení a jeho sociálních souvislostí a prosazování ideje celoživotního učení do celosvětové reality mají stěžejní význam mezinárodní konference, dokumenty a další iniciativy UNESCO.

Při respektování stavu, kdy vzdělávání je v členských státech Evropské unie ve vlastní kompetenci jednotlivých států, se Evropská komise a další orgány Evropské unie zaměřují na společná témata v rozvoji školských soustav a vzdělávání v členských státech směřující k vytvoření společného evropského vzdělávacího prostoru a v dokumentech Evropské unie k problematice celoživotního učení vzdělávání v dospělém věku toto směřování konkretizují.

Nejvýznamnějším dokumentem EU k vzdělávání je *Memorandum o celoživotním učení* z roku 2000, v němž je kladen důraz na výchovu a vzdělávání k aktivnímu občanství a rozvoj vzdělávání podporujícího zaměstnatelnost občanů.

Konstatování, že vzdělání nabyté v dětství a mládí nestačí pro celý život jedince, je v různých souvislostech i z úst či pera nepedagogů a neandragogů uváděno již řadu desetiletí. Někdy bývá takové konstatování východiskem pro kritické úvahy o smyslu školy jako společenské instituce. Je pravda, že v přípravě n celoživotní učení zůstává škola obecně (a česká škola zvláště) vzdělávaným i celé společnosti mnohé dlužna, avšak ani v případě ideálně koncipované a fungující školské instituce nelze už dávno předpokládat, že by mohl být člověk v konkrétním okamžiku života, třeba ukončení první vzdělávací cesty, připraven pro celý svůj další život.

Idea vzdělávání v dospělém věku v rámci celoživotního učení nemá kořeny v nedostacích školy, nýbrž v dynamičnosti vývoje společnosti. V takové společnosti jedinec zákonitě nevystačí se svým vzděláním absolvovaným v dětství a mládí. Pro úspěšné vřazení do života společnosti (a setrvání v ní) je zapotřebí, aby člověk svojí vybavenost pro život (nejen pro profesní uplatnění) rozvíjel – doplňoval, prohluboval, inovoval, aktualizoval.

UNESCO (Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu, založená v roce 1946) je id samého počátku své existence významným subjektem činným na poli formulování, argumentování, koncepčního propracovávání a realizování ideje celoživotního vzdělávání a posléze celoživotního učení.

V souladu se svým posláním považuje UNESCO problematiku vzdělávání v dospělém věku a jeho místo v rámci celoživotního vzdělávání a celoživotního učení za jedno ze svých stěžejních témat. Mezinárodní setkání, konference, summity pořádané k této problematice jsou čtené a vydané dokumenty se závěry z těchto jednání představují důležitý impuls pro realizační aktivity subjektů v nadnárodním i národním měřítku.

Za nejvlivnější počiny v této rovině jsou považovány tyto konference UNESCO:

- Mezinárodní konference o vzdělávání dospělých v roce 1949 v Elsinoru (Dánsko) byla zaměřena především na strategie boje proti negramotnosti v celosvětovém měřítku.
- Mezinárodní konference o vzdělávání dospělých v roce 1960 v Montrealu (Kanada) se soustředila zejména na místo vzdělávání v měnícím se světě v souvislosti s vědeckotechnickým rozvojem a na význam vzdělávání pro sjednocení světa.
- Mezinárodní konference o vzdělávání dospělých v roce 1972 v Tokiu (Japonsko) přijala mj. dokument vypracovaný Komisí UNESCO pro rozvoj výchovy a vzdělávání „Learning to BE. The World of Education Today and Tomorrow“.
- Mezinárodní konference o vzdělávání dospělých v roce 1985 v Paříži (Francie) v deklaraci zdůraznila existenční důležitost naplňování práva na vzdělání kohokoli z jakékoli části světa a zabývala se rovněž problematikou vzdělávání problémových skupin obyvatel a přípravou vzdělavatelů dospělých.
- Mezinárodní konference o vzdělávání dospělých v roce 1997 v Hamburku (Německo) byla věnována problematice vzdělávání v 21. století a přijala mj. také důležitý dokument „Agenda pro budoucnost“.

Vedle jednání těchto konferencí je třeba připomenout některé další významné počiny UNESCO k problematice celoživotního učení, především:

- Závěry jednání sociálního summitu konaného v roce 1995 v Kodani (Dánsko), v nichž je mj. zdůrazněno, že vzdělávání a celoživotní učení je významným prostředkem v boji proti chudobě.

- Vydání Zprávy Mezinárodní komise UNESCO pro vzdělávání pro 21. století (známé také jako Delorovy komise, neboť pracovala pod vedením Jacqua Delorse) pod názvem „Learning: The Treasure Within“, (publikovaný překlad pod názvem „Učení je skryté bohatství“, ve zdrojích uváděno také pod názvem „Učení: dosažitelný poklad“). V této zprávě vydané v roce 1996 je argumentace o potřebě realizace celoživotního učení vztažena k tzv. čtyřem pilířům celoživotního učení: proces kontinuálního učení v průběhu celého života má obsáhnout osobnostní rozvoj v úplnosti, je proto třeba učit se vědět, učit se konat, učit se spolužit, učit se být.

V aktuálních strategických dokumentech nadnárodního charakteru k celoživotnímu učení je kladen důraz především na:

- potřebu respektování kulturních a sociálně ekonomických podmínek státu a regionu při vytváření programů k celoživotnímu učení a při jejich realizaci,
- integraci vzdělávání dospělých a formálního systému vzdělávání,
- doporučení státům a jejich vládám o právní a ekonomické podpoře celoživotního učení,
- respektování svobody individuální volby cesty ke vzdělání a současně i vědomí odpovědnosti jedince za svoji volbu,
- vytváření takových podmínek, aby každý jedinec mohl optimálně rozvinout svůj osobnostní potenciál.

Proces celoživotního učení je důležitý nejen pro jednotlivce, nýbrž pro celou společnost. S důrazem, který je stále více kladen na rozvoj lidských zdrojů a jeho význam pro rozvoj společnosti, koresponduje i pozornost věnovaná celoživotnímu učení (a v jeho rámci vzdělávání dospělých) v iniciativách orgánů Evropské unie (Mühlpachr, 2010, s. 18 – 20).

1.5 Celoživotní učení v České republice

Koncept celoživotního učení nemůžeme chápat jako uzavřený komplexní celek, ale naopak jako otevřený systém, který se neustále mění na základě požadavků trhů, mezi nimiž též trhu práce a prostřednictvím společenského vývoje v České republice i ve světě. Rovněž nelze říci, že je tento systém v našich zemích zaveden. Dosud figuruje pouze v oficiálních dokumentech strategického charakteru a vystupuje tak jako pouhý koncept.

Mimo jiné jej najdeme v dokumentu nazvaném „Národní program rozvoje vzdělávání v České republice“, více známém jako „Bílá kniha“ z roku 1999, resp. 2001, kdy byl definitivně schválen vládou ČR. Tento dokument se stal jakýmsi rámcem, od něhož se dále rozvíjí střednědobé a dlouhodobé cíle vzdělávací politiky. Z hlediska hlavních strategických linií vzdělávací politiky České republiky hovoří *Bílá kniha* o:

- realizaci celoživotního učení pro všechny,
- přizpůsobování vzdělávacích programů potřebám života ve společnosti znalostí,
- monitorování a hodnocení kvality a efektivity vzdělávání,
- podpoře vnitřní proměny a otevřenosti vzdělávacích institucí,
- přeměně role a profesních perspektiv pedagogických a akademických pracovníků,
- přechodu od centralizovaného řízení k odpovědnému spolurozhodování.

V oblasti celoživotního učení si pak *Bílá kniha* za cíl vytyčila především:

- zajistit dostupnost vzdělávání a prostupnost vzdělávací soustavy na všech stupních,
- podporovat individualizaci a diferenciaci vzdělávacího procesu na všech stupních vzdělávací soustavy,
- podporovat vzdělávání znevýhodněných jedinců,
- podporovat rozvoj distančního vzdělávání,
- vypracovat a zavést soustavu finančních a nefinančních pobídek pro rozvoj vzdělávání dospělých (Palán, Langer, 2008, s. 104)

Dílčí závěr

V této kapitole byl vysvětlen pojem andragogika. Je zde také stručný pohled na historii vzdělávání dospělých a popsány koncepce celoživotního vzdělávání a celoživotního učení. V závěru kapitoly se píše o celoživotním učení v České republice a především pak o Bílé knize. Abychom se dostali ke specifické části vzdělávání dospělých, a to k hlavní náplni této práce – vzdělávání seniorů, bude v následující kapitole vymezen pojem stáří.

2 STÁŘÍ

Úvod do kapitoly

„Stáří je celkové ochromení: všechno má a ve všem mu něco chybí.“

Démokritos

Co je vlastně stáří? Existuje spousta definic. Můžeme klidně říci, že stáří je poslední etapou v životě jedince, která končí smrtí. Stárneme už od narození (některé národy počítají věk od početí). Stárnutí je biologický proces, který je involuční a je charakterizován tím, že je nevratný. V této kapitole vymezím pojem stáří, a to hned z několika pohledů a popíši jednotlivé etapy stáří.

2.1 Vymezení pojmu stáří

Stáří je obecným označením pozdních fází ontogeneze, přirozeného průběhu života. Je důsledkem a projevem geneticky podmíněných involučních procesů modifikovaných dalšími faktory (především chorobami, životním způsobem a životními podmínkami) a je spojeno s řadou významných změn sociálních (osamostatnění dětí, penzionování a jiné změny sociálních rolí). Všechny změny příčinné i následné se vzájemně prolínají, mnohé jsou protichůdné, a jednotné vymezení a periodizace stáří se tak stávají velmi obtížnými.

Stárnutí je celoživotní proces, jehož involuční projevy se stávají zřetelnějšími zhruba od přelomu 4. a 5. decennia, a to v závislosti na náročnosti prostředí.

Biologické stáří

Biologické stáří je hypotetické označení konkrétní míry involučních změn (atrofie, pokles funkční zdatnosti, změny regulačních a adaptačních mechanismů), obvykle těsně propojených se změnami způsobenými těmi chorobami, které se vyskytují s vysokou frekvencí převážně ve vyšším věku (např. ateroskleróza). Pokusy o určení biologického stáří, které by bylo výstižnější než kalendářní věk konkrétního člověka, se nezdařily a stanovení biologického stáří ani jeho dílčích variant se nevyužívá. Stále tak chybí objektivizace zjevné skutečnosti, že lidé stejného kalendářního věku se významně liší mírou involučních změn a funkční zdatnosti (Mühlpachr, 2004, s. 19).

Příčiny stárnutí a stáří nejsou stále uspokojivě vysvětleny. Bylo vysloveno množství hypotéz více či méně originálních, které se vzájemně prolínají a jejichž popularita osciluje. Velmi zjednodušeně můžeme rozlišovat především tyto okruhy:

1. Epidemiologický přístup

- stárnutí a umírání jsou děje především nahodilé – vykazují výraznou variabilitu a jsou podmíněny především vnějšími a chorobnými vlivy (interakce s prostředím, choroby, úrazy),
- přirozená smrt stářím zřejmě neexistuje, pouze smrt jako nehoda,
- v optimálních podmínkách může být život velmi dlouhý.

2. Gerontologický přístup

- stárnutí a umírání jsou procesy svou povahou zákonité,
- vykazují druhovou specifičnost a blízkost u dvojčat,
- jsou kódovány genetickou informací,
- přirozená smrt stářím existuje,
- ani v optimálních podmínkách se život neprodlouží nad určitou hranici, k níž se již blížíme, nedojde-li k ovlivnění genetické informace (Kalvach, 1997, in Mühlpachr, 2004, s. 19).

Sociální stáří

Sociální stáří je období vymezené kombinací několika sociálních změn či splněním určitého kritéria – nejčastěji penzionování, resp. dosažení věku, v němž vzniká nárok na odchod do starobního důchodu. Sociální stáří je dáno změnou rolí, životního způsobu i ekonomického zajištění. Stáří je v tomto smyslu chápáno jako sociální událost.

V souvislosti se sociálním stářím lze hovořit o sociální periodizaci života, která zjednodušeně člení lidský život do 3, event. 4 velkých období, tzv. věků. Toto pojetí, které se objevilo i v některých vžitých označeních (např. Univerzita třetího věku), má však svá závažná úskalí.

- **První věk** je označován jako předproduktivní – období dětství a mládí, charakterizované růstem, vývojem, vzděláváním, profesní přípravou, získáváním zkušeností a znalostí.
- **Druhý věk** je produktivní – období dospělosti, životní produktivity biologické (založení rodiny), sociální a především pracovní.

- **Třetí věk** je postproduktivní, což implikuje představu stáří nejen jako období poklesu zdatnosti a odpočinku, ale především jako představu fáze za zenitem a bez produktivní přínosnosti. To je však nebezpečné východisko k podceňování, diskriminování, minimalizaci potřeb, pauperizaci². Takové pojetí třetího věku příliš akcentuje pracovní, kolektivně výrobní roli jedince a potlačuje hledisko osobnostního rozvoje jako celoživotního procesu trvajícím až do smrti v nejvyšším stáří.
- **Čtvrtý věk** bývá někdy používán k označení fáze závislosti. Toto označení je nevhodné, vzniká totiž dojem, jako by nesoběstačnost byla stejně zákonitá jako obecně přijímaná stádia předchozí. To odporuje konceptu úspěšného stárnutí a představě, že zdravé stáří zůstává až do nejpokročilejšího věku samostatné (Mühlpachr, 2009, s. 19 – 20).

Kalendářní (chronologické) stáří

Je vymezeno dosažením určitého, arbitrárně stanoveného věku, od něhož se empiricky obvykle nápadněji projevují involuční změny. Uplatňuje se rovněž demografické hledisko – čím více seniorů ve společnosti (čím starší populace), tím vyšší hranice stáří. Výhodou kalendářního vymezení stáří je jednoznačnost, jednoduchost a snadná komparace.

V šedesátých letech minulého století se komise expertů Světové zdravotnické organizace ve svém doporučení přidržela patnáctileté periodizace lidského života a jako hranici stáří označila věk 60 let. Ten byl rovněž akceptován OSN v roce 1980.

V hospodářsky vyspělých státech se v souvislosti se stárnutím populace, prodlužováním života ve stáří, poklesem kardiovaskulární morbidity ve středním věku a zlepšováním funkční zdatnosti seniorů posouvá hranice stáří k věku 65 let.

Tak jak se jeví problematické vymezení počátku stáří, je obdobně problematická i periodizace kalendářního stáří. Vždy jde jen o rámcové, schematické naznačení věkových gradientů, jemuž se konkrétní jedinci mohou významně vymykat. Ve své jednoduché podobě, která ovšem jako jediná může být prakticky využitelná, periodizace rovněž nepřihlíží k jinak významným ontogenetickým rozdílům mezi muži a ženami. Význam periodizace tkví v orientačním odhadu potřeb, rizik a nároků vůči společnosti u osob určitého věku.

² Pauperizace – snižování ekonomické úrovně, zbídačování, chudnutí. Zdroj: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/pauperizace-pauperisace>

V poslední se stále častěji uplatňuje následující členění:

- 65 – 74 **mladí senioři** (dominuje problematika adaptace na penzionování, volného času, aktivit, seberealizace),
- 75 – 84 **staří senioři** (změna funkční zdatnosti, specifická medicínská problematika, atypický průběh chorob),
- 85 a více **velmi staří senioři** (na významu nabývá sledování soběstačnosti a zabezpečení)

Dlouhověkost je označení pokročilého věku, obvykle nad 90 let (někdy nad 85 let). Dlouhověcí tvoří jen nepatrný zlomek populace, ale jejich počet stoupá (zvyšování životní úrovně, snižování nároků životního prostředí na tělesnou zdatnost, medicínský pokrok) (Mühlpachr, 2009, s. 18-21).

Stáří z hlediska demografie

Demografie je věda, která studuje proces reprodukce lidských populací.

Podle nejnovější projekce obyvatelstva České republiky do roku 2050 vypracované Českým statistickým úřadem bude počet osob starších 65 let intenzivně přibývat, počet dětí naopak ubývat. Podle střední varianty projekce dojde do roku 2050 k více než zdvojnásobení počtu obyvatel ve věku nad 65 let, přičemž u nejstarších osob, tj. nad 85 let, dojde dokonce k zpětínásobení jejich dosavadního počtu. U počtu dětí ve věku 0-14 let dojde k poklesu o více než jednu čtvrtinu.

Demografické stárnutí populace, které lze charakterizovat zejména růstem relativního zastoupení osob ve věku nad 65 let, mělo doposud poměrně klidný průběh a jednalo se především o takzvané stárnutí zespona věkové pyramidy. To znamená, že se snižoval podíl osob ve věku do 15 let, zatímco osob ve vyšším věku přibývalo pouze velmi pozvolně. Podle nejnovější projekce obyvatelstva České republiky do roku 2050, kterou vypracoval Český statistický úřad závěrem roku 2003, však již za dva tři roky začne počet osob starších 65 let intenzivně přibývat, neboť se tohoto věku začnou dožívat početně silnější generace narozených po roce 1940. Na intenzitě nabere tento proces, jež bude charakteristickým rysem populačního vývoje České republiky v celé první polovině 21. století, v období 2011-2017, a to v důsledku přechodu silných poválečných ročníků přes tuto věkovou hranici. Relativní zastoupení osob nad 65 let v populaci poroste ale také díky poklesu počtu narozených. (http://demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=34)

Stáří z pohledu sociální patologie

Senioři jsou velmi ohroženou skupinou. Je na nich pácháno násilí fyzické, psychické, ekonomické. Vše je stejně hrozné. Je těžké na případy páchaného násilí přijít. Týrání se bojí svého trýznitele, mají ale strach i z reakcí svého okolí. Týrání se těžce prokazuje – babička

zhubla proto, že jí bolí žaludek, děda si zlomil ruku při šokbrtnutí na schodech, a vnoučeti se koupí nový laptop proto, že mladí na to nemají a my se s dědou nějak uskrovníme... Výmluvy jsou různé. V poslední době se hodně mluví o ekonomickém násilí, které se jako násilí ale vůbec nejeví, spíš vypadá jako moc rodičů dětem, protože oni na to mají přece ze zákona o rodině nárok. Za vše mluví článek z deníku Právo:

Dospělé děti nechtějí pracovat a ždímají rodiče. Zneužívají zákon

Stále více mladých lidí odmítá pracovat nebo si aktivně hledat zaměstnání a parazituje na příjmech a často i důchodech svých rodičů. Vyžadují, aby jim poskytovali nejen bezplatné bydlení, ale hlavně je živili, obstarávali další servis a dávali jim ještě peníze na útratu.

FOTO: Profimedia.cz

středa 12. února 2014, 18:22

Mladí vyžírkové to zdůvodňují tím, že rodiče mají vůči nim vyživovací povinnost. Nejsou to zdaleka výjimečné případy. Dvacetiletých a třicetiletých, kteří vysávají svoje rodiče, opravdu přibývá, shodují se právníci, psychologové i soudci.

„Je třeba zdůraznit, že se nejedná o tzv. klasické mamánky, kteří pracují, vydělávají a pouze žijí do pokročilého věku u svých rodičů, kteří jim zajišťují kompletní servis a klidné zázemí,“ sdělila Právu socioterapeutka Marie Macháčková.

Jsi neschopná, vezmi si k důchodu nějaké zaměstnání, potřebuji peníze (třicetiletý syn).

„Nejedná se ani o mladé, kteří nemohou dlouhodobě najít práci a jimž krátkodobá výpomoc umožní nový start do života. Tady se jedná o lidi, kteří parazituji na svých rodičích. Někdy si peníze a bezplatné ubytování vynucují citovým vydíráním, řídké nejsou případy, kdy používají i psychické či fyzické násilí či prostě rodičům peníze kradou,“ potvrdila Právu Macháčková.

Věční studenti, co hledají své místo v životě

Žádnou nedokončil, po roce či dvou z každé odešel, že mu škola nevyhovuje. Do práce nechce, zdůvodňuje to tím, že si musí najít své místo v životě.

„Jsi neschopná, vezmi si k důchodu nějaké zaměstnání, potřebuji peníze,“ tyto výtky slyšela dnes a denně od svého třicetiletého syna 62letá Miroslava.

Tvrdí mi, že mám povinnost ho živit, protože není stále připraven si sám vydělávat (dvaadesátiletá matka).

Zbavit se vyžírky není jednoduché, je to právní, ale i etický problém. „Bere mi jídlo z lednice, samozřejmě na nic nepřispěje. Platím mu telefon, měsíčně jsou to tři tisíce. Syn si navíc stahuje hry, takže to jsou další výdaje,“ stěžovala si matka.

Třicetiletý syn byl za svůj život jednou na brigádě

„Za celou dobu svého života byl jednou na brigádě, peníze utratil o prázdninách. Když mu říkám, že to není normální, tvrdí mi, že mám povinnost ho živit, protože není stále připraven si sám vydělávat. A předhazuje mi, že jiní rodiče kupují dětem byty, auta,“ uvedla.

Vystěhovat flákače z bytu, který by mohl pracovat, ale nechce, nechává se živit a bere svým rodičům peníze, je přitom možné pouze na základě soudního rozhodnutí.

Mladí ale často sázejí na to, že jim takové jednání projde. Počítají s tím, že rodiče se za takovou situaci stydí. Nebo se bojí jejich případ zveřejnit či se nechtějí s žádostí o pomoc obrátit na soud, policii nebo další instituci.

„Je to stále moje dcera, k soudu ji nedám, tu ostudu, že jsem jako rodič zklamala, bych neunesla,“ řekla 59letá Anežka, jejíž třicetiletá dcera nikdy nepracovala.

„Když nedám synovi peníze a nezaplatím za něj dluhy, křičí na mne, že ho nemám ráda, nemluví se mnou a současně tvrdí, že je to moje povinnost,“ svěřila se Právu 68letá Božena.

Vyživovací povinnost věk dítěte neomezuje

„Vyživovací povinnost rodičů k dětem zakotvená v zákoně není podmíněna věkem ani ukončením určitého stupně vzdělání, nýbrž pouze schopností sám se živit, což je pojem, který musí soud vyložit podle specifik každého případu,“ řekla advokátka Soňa Sedláčková.

„Výživné je ale možné přiznat pouze tehdy, neodporuje-li to tzv. dobrým mravům,“ upozornila.

„Soudit se s vlastním dítětem řada rodičů nechce či nezvládne. Ale není vzácný případ, kdy syn či dcera žalují rodiče, že je odmítají živit,“ dodala Macháčková.

„Dokud se mladý člověk připravuje na povolání, povinnost platit výživné trvá. Je možno říct, že po dobu studia na střední škole či učilišti – sekundárním studiu následujícím po povinné školní docházce – se nelze až na výjimky vyživovací povinnosti zprostit,“ uvedla Sedláčková.

„Soudy se toho drží, i když jsem měla případ, kdy byla vyživovací povinnost otce zrušena k synovi, ten na střední škole několikrát propadl a ve 22 letech byl stále v prvním ročníku,“ dodala.

Přijetím dítěte ke studiu na vysoké škole třeba až po čtyřech letech od ukončení jeho středoškolského vzdělání se vyživovací povinnost rodičů k tomuto dítěti (studentu) již rovněž neobnovuje.

Spory o výživné

Nelze se tedy spokojit s jednoduchým potvrzením o studiu, ale soud by měl zkoumat i průběh studia (viz uvedené stálé opakování, studování dalších studijních oborů, které např. nesouvisejí s dosavadní kvalifikací dítěte).

„Pokud ale dítě opakuje ze zdravotních důvodů, vyživovací povinnost trvá,“ řekla Sedláčková.

Komplikovanější situace nastává tehdy, když jsou rodiče rozvedení. Nezletilý potomek má nárok na výživné, i když je sám výdělečně činný nebo má jiný příjem, pokud tento příjem nestačí k jeho výživě.

To ovšem neplatí, jakmile se stane svéprávným – ve většině případů zletilým.

S majetkem nemá právo na výživné

„Pokud má vlastní majetek, jehož výnosy pokryjí životní náklady dítěte, nemá nárok na výživné,“ upozornila Sedláčková.

Pokud zletilé dítě zamlčí otci, který platí výživné, tu skutečnost, že je již schopno se živit, a dostává od něj výživné i nadále, má otec proti němu nárok na vydání bezdůvodného obohacení za období, kdy výživné hradil, ačkoliv již nemusel.

„Jelikož přiznané výživné nebývá v rozsudku časově omezeno, je nutné podat návrh na zrušení vyživovací povinnosti, to ale platí pouze u nezletilých dětí,“ dodala Sedláčková.

U zletilých naopak platí, že pokud vyživovací povinnost zanikla, není třeba o tom rozhodovat soudně, vyživovací povinnost zaniká ze zákona (<http://www.novinky.cz/finance/327399-dospele-deti-nechteji-pracovat-a-zdimaji-rodice-zneuzivaji-zakon.html>).

Pravdou ale také je, že i senioři páchají trestné činy. Jak uvádí Mühlpachr ve své Gerontopedagogice, kriminální aktivita s věkem klesá, a to výrazněji u mužů než u žen. Přesto existuje.

2.2 Charakteristika procesu stárnutí

Stárnutí je zákonitý, celoživotní proces, který se projevuje involučními změnami v organismu. Je to proces individuální, nerovnoměrný, podmíněný nejen geneticky, ale i životními podmínkami a životním stylem.

Tělesné změny

Stárnutí přináší zhoršení somatického i psychického stavu. Avšak proces tělesného a duševního úpadku bývá individuálně variabilní z hlediska času, rozsahu i závažnosti projevů. Závisí na interakci dědičných předpokladů a důsledků různých exogenních vlivů, které v průběhu života stárnoucího člověka postupně nakumulovaly (Vágnerová, 2007, str. 311). V různých orgánech ubývá funkčních tkání, z části je nahrazuje vazivo – pouhá výplň, oči bývají přecitlivělé k silnému světlu, přibývá očních chorob vedoucích ke zhoršení zraku i k úplné slepotě. Sluch se zhoršuje plynule po celé období stáří, po sedmdesátém roku věku klesá citlivost pro vysoké tóny, častá je nedoslýchavost. Se stoupajícím věkem stoupá počet gerontů, kteří jsou ve svých denních činnostech omezeni srdečními chorobami, chronickým zánětem kloubů, vysokým krevním tlakem, nemocemi páteře a nohou. Po sedmdesátce je častá tzv. polymorbidita, tj. současný výskyt více než jedné chronické nemoci. Častou příčinou nemoci a smrti je ve stáří úraz. Zlomeniny se těžko hojí. U člověka po osmdesátce se už nezhojí. Tělo je méně odolné k infekcím a ke zhoubnému bujení (Mühlpachr, 2009, s. 23).

Psychické změny

V období stáří se různým způsobem mění i mnohé psychické funkce. Některé z těchto změn jsou podmíněny biologicky, jiné jsou důsledkem psychosociálních vlivů, mnohdy jde o výsledek jejich interakce. Doba, kdy se změny dané stárnutím začnou projevovat, jejich dynamika i způsob, jakým na ně starší lidé reagují, jsou individuálně rozdílné (Vágnerová, 2007, s. 315).

Duševní činnost starých lidí je zpomalena, geront je ve své činnosti méně motivován a je na ní méně zainteresován, je zvýšeně opatrný. Přesnost je pro něj důležitější než rychlost. Dokazují to klasické situace, např. přecházení vozovky, přepočítávání peněz při nákupu, záznam telefonického vzkazu apod.

Obecně uznávaným rysem stáří je špatné snášení změny. Čím je člověk starší, tím větším traumatem je pro něj stěhování či jiná větší životní změna.

Psychickou involuci můžeme chápat jako demontáž osobnosti, která probíhá více či méně spořádaně. Lidé postproduktivního věku vyklízejí pozice. Člověk ztrácí vztah k určitým osobám, zálibám, hodnotám, ideálům, nadosobním i osobním cílům. S novými problémy a stresy se vyrovnává primitivnějším způsobem (tím se blíží dítěti). Dalším rysem stáří je snížení zájmu o okolí, netečnost. S psychickou involucí se kombinují psychické poruchy, velmi často se vyskytují neurózy, paranoidity, deprese, suicidia (Mühlpachr, 2009, s. 25, 26).

Proměna kognitivních funkcí

Ve stáří dochází k nerovnoměrné proměně dílčích schopností i celkové struktury poznávacích procesů. Kognitivní plasticita, tj. schopnost využít svůj potenciál, není po 60. roce života už příliš velká a postupně stále klesá. Změny dané stárnutím se zpravidla projevují především ve funkcích, které slouží k zaznamenávání, ukládání a využívání informací. Závaznější pokles účinnosti a přesnosti kognitivních kompetencí může mít významný dopad na kvalitu života, zejména pokud by omezoval schopnost žít nezávisle na cizí pomoci. K takovým důsledkům může vést např. významné zhoršení zrakové či sluchové percepce, paměti i uvažování. K podstatné ztrátě uvedených funkcí dochází jen pod vlivem chorobných procesů, jejichž četnost s přibývajícím věkem narůstá (Vágnerová, 2007, s. 317, 318).

2.3 Rané (počáteční) stáří

Stojím před obchodem na náměstí a čekám na dceru. Opodál je skupinka žen v důchodovém věku. Vzhledem k tomu, že je znám, vím, že jejich věkové rozpětí je 60 – 70 let. Ač neposlouchám záměrně, nesou se ke mně útržky jejich rozhovoru. Návštěva lékaře, hypertenze, výměna kyčelního kloubu, angioplastika, bypass, inzulín, zrušení poplatku v nemocnici, očekávané narození dalšího vnoučete, hlídání vnoučat o víkend, aby mohli mladí na ples, snacha bez práce, sociální dávky.....Dámy během několika minut stihnou probrat své každodenní starosti. To, že se potkaly v obchodě a následně si popovídaly, jim od starostí malinko uleví. Pokud své problémy totiž s někým sdělíme, máme pocit, že v tom nejsme sami. Většinou „padne“ i nějaká ta rada. Pozor, ale není to specifikum jenom dam. Oni i pánové spolu rozebírají své starosti. Pro dámy i pány platí, že většinou se tak děje v restauraci, v cukrárně, na nákupech. To, že si s někým promluvíme, je důležité pro všechny, ale pro seniory zvlášť. V této etapě života se musí vyrovnat se spoustou nových věcí. Všechny jsou důležité, ale tou nejdůležitější je nejspíš odchod do důchodu, tzv. penzionování.

V této kapitole se budu zabývat raným stářím. Je to období, které přináší mnoho změn, pro většinu lidí negativních.

Tělesné změny

Stárnutí přináší změny jak fyzické, tak psychické. Vágnerová uvádí, že proces těchto změn je individuální a ovlivňují ho *vnitřní a vnější faktory*:

- *vnitřním faktorem* je v tomto případě **genetika**, ta je základem tzv. **primárního stárnutí**. Jednoduše řečeno, v genech máme zakódováno vše. Dědičné předpoklady mohou ovlivnit rychlost stárnutí, průběh nemocí. Jenomže i dopad genetických dispozic se dá zmírnit a ovlivnit. A to mohou právě vnější faktory.
- *vnější faktory* jsou základem tzv. **sekundárního stárnutí** a mohli bychom je shrnout do jednoduchého slovního spojení: **životní styl**. To, jak jsme žili, se mimo jiné projeví i na průběhu změn ve stáří.

Stáří samo o sobě není nemoc, ale v průběhu stárnutí přibývá díky nepříznivým vlivům nemocných lidí. U mnoha lidí se vyskytuje **polymorbidita**. Podle Pacovského lze za zdravého člověka považovat toho, kdo netrpí žádnou zjevnou chorobou, necítí se nemocný a je soběstačný (Vágnerová, 2007, s. 311, 312).

Psychické změny

V období stáří se různým způsobem mění i mnohé psychické funkce. Některé z těchto změn jsou podmíněny biologicky, jiné jsou důsledkem psychosociálních vlivů, mnohdy jde o výsledek jejich interakce. Doba, kdy se změny dané stárnutím začnou projevovat, jejich dynamika i způsob, jakým na ně starší lidé reagují, jsou individuálně rozdílné (Vágnerová, 2007, s. 315).

Biologicky podmíněné změny prožívání, uvažování a chování starších lidí mohou být pouhým projevem stárnutí, a lze je z tohoto hlediska považovat za normální. Je to například celkové zpomalení, obtíže v zapamatování a vybavování, snížení frustrační tolerance atd. Avšak může jít i o příznaky chorobných procesů, jejichž vznik je ve stáří pravděpodobnější, než byl dřív. Jejich rozlišení může být na počátku dost obtížné, v pozdější fázi choroby jsou nejen zřejmé, ale často i hodně nápadné. Mohou vést k zásadním změnám osobnosti (např. Alzheimerova demence).

Proces stárnutí má za následek různé strukturální i funkční změny mozku, které se projevují i v psychické oblasti. Typickým projevem stárnutí jsou atrofie, tj. úbytek mozkové tkáně, k němuž dochází především díky zmenšování neuronů, úbytek neuronů je u zdravých lidí relativně vzácný. V důsledku atrofických změn klesá hmotnost mozku, tloušťka mozkové kůry, dochází k rozšíření rýh a svažování závitů, zvyšuje se objem mozkových komor. Úbytek mozkové tkáně je úměrný narušení funkcí, které příslušné oblasti řídí.

Psychosociálně podmíněné změny. Obecné očekávání akceptuje stagnaci většiny kompetencí seniorů, což společně s úbytkem nároků a povinností, i s jejich narůstající pohodlností, přispívá ke změnám, které nejsou jen projevem biologického stárnutí, ale jsou i sociálně podmíněny. Postupný pokles funkčních rezerv a zhoršení adaptačních schopností, včetně kognitivních kompetencí, mohou ovlivňovat i psychosociální faktory:

- Změny psychických funkcí v době stáří mohou být ovlivněny tzv. kohoutovou příslušností. Lidé téže generace získali určité vzdělání, mají obdobnou sociální zkušenost, působily na ně podobné sociokulturní vlivy. V průběhu svého života byli zatíženi stejnými makrosociálními traumaty a stresy.

- Psychické změny ve stáří mohl ovlivnit individuálně specifický životní styl a různé návyky. Mnohé schopnosti a dovednosti (kognitivní a sociální) už nejsou potřebné a tudíž nejsou užívány, život starších lidí může mít charakter zjednodušeného stereotypu, k jehož zvládnutí stačí mnohem méně.
- Ke změnám mohou přispívat očekávání a postoje společnosti, manipulující staré lidi k přijetí určitého postoje a modelu chování, jež mohou mít různé příznivé i nepříznivé důsledky (Vágnerová, 2007, s. 315 – 317).

Senior a rodina

Pro staršího člověka je důležité kam a ke komu patří. Jeho identita je vázaná na příslušnost k určitým lidem, sociální skupině a místu.

Velmi důležitou složkou identity je rodina. V tomto věku je ještě o něco významnější, než byla dřív. Starší člověk se definuje příslušností k partnerovi, dětem, vnukům, ale i místům, kde žije, tj. domovem. I v této oblasti dochází postupně k proměně. Úmrtí partnera je spojeno se ztrátou určité role, která byla součástí identity staršího člověka. Ovdovění ji ochuzuje a má i v tomto směru negativní význam. Vztah k dětem a vnukům mívá až charakter identifikace. Lidé tohoto věku si své sebepojetí dost často vylepšují pozitivními vlastnostmi a úspěchy svých potomků, jejichž vznik považují, přinejmenším do určité míry, za svou zásluhu, protože děti jsou součástí jejich života, oni je zplodili a vychovali (Vágnerová, 2007, s. 307).

Na začátku kapitoly jsem se zmiňovala o skupince žen před obchodem. To je další důležitá věc pro seniory – být členem ***sociální skupiny***, ve které se setkává se svými vrstevníky.

Největší sociální změnou v této životní etapě je odchod do důchodu. Není to jednoduchá etapa. Dokud je člověk součástí pracovního procesu, bývá většinou časově vytížen, má poměrně slušný příjem a určité postavení ve společnosti. Od mnohých slyšíme, jak se na důchod těší, protože budou mít čas na své záliby, na cestování vnoučata. Jenomže když má člověk najednou hodně času, ztratí své postavení ve společnosti, ztratí kontakt se svými bývalými kolegy a jeho penze dosahuje okolo poloviny předchozího příjmu, vypadá vše jinak. Smutně, šedivě, bez perspektivy. Odchodem do důchodu je ovlivněna struktura potřeb, styl života, ale i osobnost seniora. Adaptace na život důchodce není jednoduchá a trvá určitou dobu.

2.4 Vlastní (pokročilé) stáří

Navzdory mnoha obtížím v komunikaci mezi příslušníky počátečního stáří a mladší generací se většinou jednalo pouze o problémy, nedorozumění a konfliktní situace v oblasti psychické a sociální. U stárnoucích v podstatě fungoval samoobslužný systém, což znamená, že se uměli sami o sebe postarat svou mobilitou a psychickými schopnostmi jak po stránce duchovní, tak i hygienické a materiální. Ve stadiu pokročilého stáří postupně k této péči výrazně přibývá i starostlivost pečovatelská, protože pokročilé stáří výrazně oslabuje výkonnost zvláště po stránce fyzické. Je to podmíněno výraznými involučními změnami smyslové činnosti a celkovou dezintegrací a úpadkem osobnosti.

Již samotný psychofyzický zjev starého člověka podněcuje užší a citlivé sociální okolí k tomu, aby mu pomáhali při jeho různorodých těžkostech v dopravních prostředcích, při nákupu, při překonávání pohybových obtíží, selhávání smyslové činnosti, při ztížené komunikaci apod. V sociální interakci však výrazně dominují i psychické dezintegrační rysy. Zeslabuje se kontrola vyššími psychickými funkcemi a tím se uvolňuje místo projevům emotivně – biologických tendencí; zeslabuje se mravní cítění a mravní regulace chování, zvyšuje se stereotypnost myšlenkových pochodů, dochází ke ztrátě spjatosti s realitou, nastupují tendence velikášství, vychloubačnosti a bludných představ. Přicházející nemoci zvyšují životní nejistotu, subjektivně jsou již prožívány jako smrtelné, což je ještě umocněno faktem, že postupně vymírají vrstevníci.

Partnerské soužití bývá málokdy klidné, ale staří manželé se vzájemně potřebují – navzdory mnoha často až příliš prudkým hádkám a konfliktům – jsou si vzájemně oporou. Lze to pozorovat na skutečnosti, že smrt manželského partnera je prožívána mimořádně bolestně a tragicky. Je zajímavé, že konflikty, ke kterým dochází mezi stárnoucími manželi – třebaže jsou prožívány velmi bolestně – se jejich dospělým dětem jeví jako zbytečné malichernosti.

Za zmínku také stojí, že jsou dost rozdílné podmínky života starých lidí, žijících na jedné straně ve vesnickém prostředí a na druhé straně v prostředí městském, rovněž tak jsou jiné podmínky těch, co žijí v přirozených podmínkách rodiny a těch, co žijí v domovech důchodců anebo jiných sociálních zařízeních. Zatímco typický vesnický člověk ze zemědělského nebo řemeslnického prostředí si přechod z aktivního produktivního života do života důchodového téměř neuvědomuje, typický městský člověk často prožívá v období přechodu do důchodu anebo po něm trauma a ztrácí další vědomí užitečnosti svého života. Po-

dobně tomu staří lidé žijící nadále v rodinném prostředí se zabývají různými činnostmi kolem domu, v domácnosti nebo na zahrádce, zatímco jejich vrstevníci v domovech důchodců trpí odcizeností, ztrátou přátel, vědomím závislosti, zhoršením zdraví a ztrátou možnosti být nadále činný (domácnost, zahrádka, dílna, individuální zájmy).

Aktivní a přirozeně stárnoucí člověk má však i svoje pozitivní stránky, které se v některých civilizacích a kulturách hodnotí velmi pozitivně a považují se za moudrost. Je to jasné vidění smyslu života, jeho souvislostí, interakce se životem skupin, národa a jeho kulturou. Široký proud zkušeností, schopnosti vidět různé souvislosti a řešit problémy, správně poradit a usměrnit jednání mladších, to všechno vyúsťuje do uvážlivé zralosti při řešení národních bytí – je to moudrost. Je to moudrost stáří, uctívaná hlavně v Orientu (Kuric, 2001, s. 163 – 164).

Slábnoucí aktivity

Svalová ochablost a znavitelnost a také zvyšující se duševní lhostejnost jsou charakteristickými příznaky slábnoucích aktivit starého člověka. V počátku stadia jsou ještě mnozí činní při pracích na zahrádce, v domácích dílnách, při různých sběratelských zájmech a jiných zájmových činnostech. Někteří zdatnější ještě pokračují i v zaměstnání v méně náročných funkcích. Obyvatelé domovů důchodců jsou co se týče zájmových činností proti lidem žijícím ve vlastních domácnostech velmi frustrováni, protože se cítí omezováni organizačními bariérami. Muži se tu snaží realizovat alespoň odpočinkovou formu pěstování zájmů. U žen – bez ohledu na prostředí – zůstává nejvážnější zájmovou oblastí domácnost a činnosti spojené s jejím chodem.

Pokud jde o stárnoucí vědecké a umělecké pracovníky, někteří – jak jsme již uvedli dříve – zůstávají alespoň v omezené míře tvořiví i do pozdějších let. I když již nevytvářejí nová vědecká anebo umělecká díla, zdokonalují a dotvářejí svoje ideje z mladších let. Stojí za povšimnutí, že podle jistých předpokladů (Drvota a Kříž, 1968 in Kuric, 2001, s. 165) lidé introvertního typu, kteří jsou méně závislí na proměnách vnějšího světa, mají větší předpoklady prožívat stáří klidněji a lépe dovedou prohloubit svou životní vědeckou, kulturní nebo uměleckou činnost. Extrovertní typ – více spjatý s projevy vnějšího světa – má mnohem menší předpoklady inspirovat se vnitřními zážitky a transformovat je do tvůrčí činnosti.

Někdy na přelomu desetiletí – po 80. roce života – jakékoliv aktivity podstatně slábnou a starý člověk se musí smířit s faktem, že je cizincem ve světě, ve kterém ještě žije (Kuric, 2001, s. 164-165).

Problémy sociální pozice a interakce

Stupeň industrializace té které společnosti podmiňuje i charakter sociální pozice starých lidí. Lepší sociální pozice starých lidí se uchovává ve společnostech s nižší produktivitou práce a převažující zemědělskou výrobou, nízkou urbanizací a pomalejší inovací. V průmyslově vysoce rozvinutých zemích se vyžadují vysoké pracovní výkony a dynamické přizpůsobování se měnícím výrobním procesům, což plně zvládají jen zdraví mladší pracovníci, zatímco stárnoucí jsou postupně z těchto procesů odsouváni. Tím staří lidé ztrácejí adekvátní sociální pozici, dochází k jejich diskriminaci, stávají se občany „druhého stupně“, ztrácí se jejich prestiž a rozhodující pozice.

Sociální pozice se zhoršuje i v důsledku znehodnocování vědomostí a pracovních zkušeností starých lidí. V relativně statických společenstvích staří vládli vědomostmi a zkušenostmi, které předávali mladším. Ale v procesech často se měnící výroby a technických inovací se poměrně rychle znehodnocují vědomosti a pracovní zkušenosti starých, což je ještě umocněno neschopností rychlé adaptace na dynamicky se měnící podmínky.

Stárnoucí tedy nemohou rovnocenně přispívat do společenského dění, jsou vyřazováni z výrobního procesu, nepružností myšlení se dostávají mimo výrobní proces, jsou vyřazováni a posíláni do důchodu. Stávají se ekonomicky i sociálně závislou skupinou, deprivovanou a často bezmocnou, podobně jako malé děti opatrované dospělými. A přestože v různých systémech existuje rozdílná sociální a ekonomická politika vůči staré generaci, faktem zůstává, že existují negativní předsudky vůči této skupině a její pozice není nikterak záviděníhodná. Ani psychosomatické změny, ani způsoby chování starých lidí mladším neimponují, stárnoucí tyto postoje prožívají jako křivdu a nevděk. Tato reakce je důsledkem nedostatečné přípravy na roli závislého člověka po odchodu do důchodu, která měla začít asi 10 let před tímto odchodem.

Zdá se, že je zbytečné na tyto věci poukazovat zde, v časovém úseku pokročilého stáří. Činíme tak však proto, že až nyní, v pokročilé involuci se naplno projevují důsledky jak nedostatečné profylaxe na stáří, tak i důsledky nepříznivého sociálního statutu starých lidí. Vědecké bádání v psychologii lidí třetího věku by mělo přinést ve svých aplikacích i možnosti skutečného a adekvátního uplatňování starých lidí tak, aby se mohli společensky

uplatňovat adekvátně svým možnostem, aby byli s faktem stáří vyrovnaní a přijali jej jako reálný úsek života. Jen tak lze dospět k prožívání aktivního, vyrovnaného stáří. V opačném případě se staří lidé cítí ze života vyřazení, jsou si vědomi své zbytečnosti, neužitečnosti, přítěže a dostávají se do pozice „odsouzenec na smrt, jejíž datum naštěstí není určené“ (Příhoda in Kuric, 2001).

Psychosomatická opotřebovanost, méněcennost organismu, výrazná redukce vrstevníků – dokonce i mladších spoluobčanů, změna role v rodině výrazně poznamenávají také sociální kontakty starých lidí. Jako fakt musí brát skutečnost uskomňování, odříkání, výrazné redukce sociálních interakcí a jejich převážně negativní ráz. Již velmi dávno, při odchodu do důchodu, museli pohřbít iluzi o své nenahraditelnosti, ale přesto nechtějí zničit představu o sobě, o své důležitosti, kterou si kdysi tak tvrdě vydobyli. Oslabené smyslové orgány podmiňují neochotu starých lidí stávat se percipienty³, proto raději sami hovoří – zpravidla velmi hlasitě – chtějí se při každé příležitosti odreagovat. Jejich výpovědi se týkají hlavně minulosti – osobní i společenské -, vzpomínají na své úspěchy, společenské postavení, stabilní řád, který tehdy vládl a kdy všechno bylo jiné, lepší a hodnotnější než nyní.

Mění se i postavení starého člověka v rodině. Stará patriarchální rodina se stala minulostí a ní i hierarchie vztahů, ve které měli staří lidé významné postavení. V současné rodině jsou její členové jeden od druhého izolováni, soustředěni především sami na sebe, přes den se vytrácejí, společně prožité chvíle jsou skutečně jen chvílemi, citová pouta jsou slabá, komunikace vážne, ekonomická nezávislost jednotlivých členů narůstá. Prostorové přerozdělení bytu se stává zdrojem dlouhotrvajících konfliktních situací; staří uznávají nebo musí uznat (někdy ale také ne) argumenty svých dětí a vnuků, dopracují se k submisivnímu postavení, přizpůsobují se zmenšenému prostoru, zůstávají „doma“, raději tam budují své „štěstí“ v koutku, než aby odešli do veřejného pečovatelského zařízení. I když je mezigenerační komunikace velmi rozporuplná, každý se v ní cítí být nositelem pravdy a správného stanoviska, přesto se při dobré vůli a žádoucích pozitivních citových vazbách najde pro soužití reálná základna. Často v tomto procesu působí pozitivně vnukové a vnučky. Nicméně i v tomto směru nastaly vážné změny, zatímco v minulosti byl děda pro vnuka všeznalým hrdinou, v současnosti se pro vnuky, mající rozhled a vybavené moderními poznatky, stává symbolem chabých vědomostí a informovanosti (Kuric, 2001, s. 165 – 168).

³ Percipient – příjemce (<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/percipient>)

2.5 Dlouhověkost

Je to označení pokročilého věku, obvykle nad 90 let. Jako index dlouhověkosti je označován poměr dlouhověkých ke všem osobám ve věku 60 a více let v dané populaci (90+ / 60+).

V souvislosti s dlouhověkostí lze uvažovat i maximální délce života. Ta je druhově specifická a geneticky, polygenním způsobem determinovaná (ať přímým naprogramováním, nebo odolností tělesných struktur, spolehlivostí funkcí, dokonalostí obranných a reparačních mechanismů). Změkčováním životních podmínek a medicínský pokrok poněkud zvyšují naději na dosažení extrémního věku i jeho délku, ale trvale jde o zcela ojedinělé (a vždy poněkud sporné) případy. V současné době se předpokládá maximální (a dosud hodnověrně nedosažená) délka lidského života asi 125 let.

Opakovaně se vynořují úvahy o možnosti dosáhnout různými mechanismy, v současnosti např. genetickým inženýrstvím, hypotetického věku 150 – 200 let. Dožívání 150 let předpokládal již počátkem minulého století jeden ze zakladatelů gerontologie, držitel Nobelovy ceny I. I. Mečnikov, podobné názory se objevují i u některých autorů v 70. letech 20. století. Dostupné (publikované) výsledky výzkumů však tyto prognózy pro blízkou budoucnost nepotvrzují (Mühlpachr, 2009, s. 21).

Smrt

Smrt pro velmi starého člověka, jehož vrstevníci jsou většinou již dávno anebo ne tak dávno na hřbitově, ztrácí svůj strašidelný a tvrdý zvuk, v případě velkého psychického utrpení se dokonce stává osvoboditelkou. Protože - jak připomíná V. Příhoda – dovršuje se odklon od světskosti k duchovnosti, z vnějšku dovnitř, od prudkosti k umírněnosti, od hlučnosti k tichu, od čilosti ke klidu, od šířky a povrchu k hloubce, od kritičnosti ke shovívavému porozumění, od radosti k melancholii, od lehkosti k citové otupělosti, od životní plnosti k omezenosti a od nadějnosti k rezignaci.

Aktivita, pohyb a vidění smyslu života jsou jedinými faktory, které život v době pozdního stáří činí únosným. Podle našich poznatků – z mnoha rozhovorů se starými a velmi starými lidmi – můžeme vyvodit závěr, že se stářím se lépe vyrovnávají lidé věřící. Tuto skutečnost ilustrujeme slovy pátera – misionáře P. Fricka, který se teoreticky i prakticky ještě jako

osmdesátiletý zabýval starými lidmi: *“Je cosi velkého být starým a mít čas pro sebe. Modlit se za ty, kteří na mou modlitbu čekají. Jen když řeknu ano svému stáří, budu šťastný. Pro mě to znamená: Přijmout stáří z rukou Božích! Stáří není osud ani trest. Ubývání sil, různé slabosti, ba i samotná smrt jednoduše patří k životu.”* (Kuric, 2001 s. 170).

Dílčí závěr

V této kapitole byl vymezen pojem stáří, a to hned z několika úhlů pohledu. Byly zde popsány jednotlivé etapy stáří, Charakteristiky jednotlivých etap si jsou podobné, všechny je provází to, že stárnutí je proces nevratný, involuční.

3 VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ

Pokaždé, když se setkám se seniory, kteří se účastní nějakého typu vzdělávání, závidím jim jejich elán a chuť se učit něco nového. Ačkoliv jsem mnohdy o třicet let mladší než oni, jsem unavená a životní elán je pro mě poslední dobou pouze prázdný pojem. Ale svítla mi naděje. Jedna 72 letá vzdělávající se seniorka mi nedávno řekla „, neboj holka, až budeš v důchodu, tak budeš taky v pohodě“. A já doufám, že budu.

3.1 Gerontopedagogika

6. (...) První, co si přejeme, je, aby tak plně a k plnému lidství mohl být vzděláván ne jeden člověk nebo několik nebo mnoho, nýbrž všichni lidé vespolek i každý zvlášť, mladí i staří, bohatí i chudí, urození i neurození, muži i ženy, zkrátka každý, komu se stalo údělem narodit se člověkem; aby konečně jednou bylo celé lidské pokolení vzděláno po všech věkových stupních, stavech, pohlavích a národech.

7. Za druhé si přejeme, aby se každému dostalo uceleného vzdělání, aby byl správně vycvičen nikoli jen v jediné věci, nebo v několika málo, nýbrž ve všech, které dovršují podstatu lidskosti, aby dovedl vědět pravdu a nezavádět klamem, milovat dobro a nedat se svádět zlem; konat, co máme konat, a nepřipouštět, čemu se máme vyhýbat; moudře mluvit o všem se všemi, když je třeba, v ničem nebýt němý; a konečně s věcmi, s lidmi a s Bohem jednat ve všem rozumně, ne unáhleně, a tak nikde se neuchylovat od cíle svého štěstí. (Komenský, 2007, s. 119).

Z výše uvedeného textu je patrné, že už Komenský ve své Pampaedii⁴ zdůrazňoval potřebu vzdělávání v každém věku. Gerontopedagogika je věda o vzdělávání a výchově starých lidí. Mühlpachr uvádí, že se jedná o novou disciplínu, která se terminologicky i obsahově vyvíjí a je součástí andragogiky. Podobně ji definuje také Palán, který uvádí, že se tato součást andragogiky zabývá problematikou vzdělávání a péče o seniory. Jejím předmětem je především podpora aktivního životního programu ve stáří.

⁴ Pampaedia – z lat., vševýchova, mimo jiné název Komenského spisu, který je součástí jeho díla Obecná porada o nápravě věcí lidských.

Praxeologie gerontopedagogiky

Gerontopedagogika jako disciplína může nabývat různých podob. Mezi základní lze řadit i přípravu profesionálů pro realizaci výchovně vzdělávacích aktivit se seniory. Tedy patří sem zejména:

- výchova metodiků pro problematiku volného času seniorů, jejich seberealizaci, pro činnost seniorských center, klubů aktivního stáří, akademií třetího věku, ale také pro aktivaci a aktivizaci geriatrických pacientů a klientů v dlouhodobé ústavní péči, včetně tréninků paměti (profiluje se odbornost pedagog volného času s možností specializací na seniorskou problematiku,
- výchova terapeutů pro práci se zvláště handicapovanými geriatrickými pacienty, především s demencí či kombinovaným postižením – zvláště zraku a sluchu (v návaznosti na speciální pedagogiku),
- větev andragogiky, zabývající se nikoliv profesním vzděláváním (specializační a rekvalifikační kurzy, doškolování a inovační kurzy apod.), nýbrž osobnostním rozvojem seniorů, dotažením konceptu celoživotního vzdělávání ve formalizované podobě i do pozdních fází ontogeneze, kultivací komunikace, pozitivního myšlení, adaptace na stáří (Mühlpachr, 2009, s. 143).

V tomto smyslu je gerontopedagogika na počátku svého vývoje. Je třeba rozvinout metodiku vzdělávání (včetně metodického poradenství lektorům nejrůznějších vzdělávacích pořadů hojně seniory navštěvovaných, aniž by k tomu příprava přednášek obvykle odpovídala), výběr témat, hodnocení efektivnosti výstupů. Zájem seniorů, jak svědčí i naplněné běhy univerzit třetího věku, je velký. Je však třeba dosáhnout stavu, kdy seniorské programy budou charakterizovány metodikou vzdělávání, nikoliv věkem posluchačů.

Zvláštní výzvy staví před gerontopedagogiku šířící se kultura komunikativního vzdělávání a učení, které chápe člověka jako bytost tvořenou komunikací a dialogem, žijícího nejen v pospolitosti osobního života, ale také v komunitě lidí dobré vůle. Mají-li se komunikativní kultura a společnost rozvíjet, nemůže se tak dít bez pozitivní účasti seniorů. A jejich výchova musí být uzpůsobena jejich postojům a možnostem. Pokud by seniorské generace z komunikativního (i jiného) vzdělávání společnosti vypadávaly, velmi by se zvyšovalo riziko jejich faktické segregace a generačního neporozumění (Staníček, 2002 in Mühlpachr, 2009, s. 143).

3.2 Základní cíle a funkce vzdělávání v seniorském věku

Podle odhadu odborníků zabývajících se demografickým vývojem měla v roce 2000 přibližně jedna pětina obyvatel Evropy šedesát a více let. Nejvíce poroste skupina osmdesátiletých občanů a starších, což představuje značné nároky na finanční zdroje z oblasti zdravotní a sociální péče. V naší republice činil koncem roku 2000 podíl obyvatel v důchodovém věku asi jednu pětinu. Z celkového počtu obyvatel šedesátiletých a starších jich je téměř čtvrtina ve věku sedmdesát pět a více let. Tyto změny v populační skladbě se výrazněji projeví až v prvních desetiletích 21. století a je tedy třeba se připravit na řešení problémů souvisejících s kvalitou života v postproduktivním věku.

Kvalita života je kategorie velmi subjektivní a individuální – představuje různé věci pro různé lidi a v různém čase. Je pochopitelné, že individuální tempo stárnutí vede i k větší diferenciaci kvality života v postproduktivním věku. Kromě takových diferenciacních znaků, jako je věk, zdravotní stav a s ním související fyzická a psychická výkonnost se do posuzování kvality života promítají další faktory- pohlaví, rodinná situace, životní úroveň, vzdělanostní úroveň, získaný socioprofesionální status apod. Subjektivní prožívání kvality života v postproduktivním věku ovlivňují i životní aspirace jedince, hodnotové orientace, zejména pak hodnoty spojené s kultivací osobnosti. Obecně lze konstatovat, že i ve starším věku je nejdůležitějším kritériem kvality života různorodost potřeb a možnost jejich uspokojování, ať už jde o potřeby fyziologické, psychické nebo sociální.

Psychologická teorie aktivního stárnutí předpokládá, že ve stáří jsou v podstatě zachovány potřeby středního dospělého věku – především potřeba být nadále aktivní a mít pocit užitečnosti. Odchod do důchodu a s ním související úbytek sociálních kontaktů znamená omezení aktivity a sníženou možnost komunikace. Ukončením pracovní činnosti ztrácí jedinec svou profesní roli a tím i svou funkční identitu. Má roli, která má charakter ne – role, což ho často demoralizuje a snižuje jeho vlastní hodnotu.

Jeden z důležitých kompenzačních mechanismů je spatřován v rozvíjení systému vzdělávání pro starší populaci. Výzkumy potvrzují, že vzdělávací aktivity v postproduktivním věku přispívají k pocitu důstojnosti a životního uspokojení, k začlenění do společnosti i k fyzickému a duševnímu zdraví. Vzdělávání může usnadnit zvládnutí vývojových úkolů v průběhu života a může pomoci zajistit úspěšný přechod a adaptaci v pozdějších stádiích. Může také zlepšit orientaci v nových životních situacích a schopnost samostatně se rozhodovat. Vzdělávání ve starším věku se tak stává nutnou podmínkou pochopení života ve stále se měnícím světě. Prostřednictvím nových informací poskytuje seniorům možnost

volby jak uspořádat svůj vlastní život, jak být psychicky vyrovnanější a spokojenější (Mühlpachr, 2009, s. 137 – 138).

Při odpovědi na otázku, co je cílem edukace seniorů, vycházím ze skutečnosti, že nejde o získávání vědomostí a dovedností, které jsou předpokladem výkonu, ale o **rozvoj schopností, obohacení znalostí a o rozvoj osobnosti k seberealizaci**. Úsilí o seberealizaci, které provází celý život, však ve starším věku nabývá jiných rozměrů. Psychologické výzkumy naznačují, že během procesu stárnutí vzrůstá tendence klást větší důraz na vnitřní smysl činnosti, na duchovní stránku žití. U mnoha seniorů se tato tendence manifestuje právě potřebou poznávat, učit se. V období stáří se zvětšuje prostor pro volný čas. Seniori se vstupem do důchodu dostávají do nové životní situace, potřebují novou orientaci. Řešení úkolu, jak aktivně utvářet tuto životní fázi, pro ně může (ale nemusí) představovat výzvu, příležitost k dalšímu vývoji. Volný čas nemusí znamenat jen klid a odpočinek. Podle Havighursta se „volný čas musí starat o účast na sociálním životě, poskytovat možnosti k zajímavému prožití a tvůrčímu vyjádření osobnosti...být zdrojem úcty k sobě samému i respektování ostatních“ (Vážanský, Smékal, s. 26 in Petřková, Čornaničová, 2004, s. 63). Aktivity volného času mají tedy značný **rozvojetvorný potenciál**.

Opaschovský (in Petřková, Čornaničová, 2004) hovoří o tzv. volnočasových potřebách; patří mezi ně:

- *potřeba zotavení, osvěžení, zdraví a dobrého pocitu (rekreace),*
- *potřeba vyrovnání, rozptýlení a potěšení (kompenzace),*
- *potřeba poznání, učebního podněcování a dalšího učení (edukace),*
- *potřeba klidu, pohody a rozjímání (kontemplace),*
- *potřeba sdělení kontaktu a družnosti (komunikace),*
- *potřeba společnosti, kolektivního vztahu a tvoření skupin (integrace),*
- *potřeba účastenství, angažovanosti a sociálního pojetí (participace),*
- *potřeba kreativního rozvoje, uplatnění a účasti na kulturním životě (akulturace).*

Výše uvedené volnočasové potřeby (s výjimkou kontemplace) jsou v seniorském věku uspokojovány na edukačních aktivitách. Znovu opakujeme, že **cílem a smyslem edukace seniorů** je zejména:

1. kultivace života a jeho obohacování
2. pochopení vývojových úkolů seniorského věku a usnadnění adaptace na změněný způsob života

3. udržování tělesné a duševní aktivity
4. pomoc při orientaci v dnešním rychle měnícím se světě.

Funkce edukace seniorů můžeme členit podle dvou základních hledisek:

- podle primárního cíle výchovy a vzdělávání
- podle jejího specifického zaměření.

Podle primární orientace na rozvoj některé z osobnostních stránek seniora můžeme funkce edukace seniorů rozdělit na:

- **vzdělávací** – primárně zaměřené na získávání poznatků, informací, osvojování dovedností,
- **kulturně kultivační** – zaměřené na neustálé rozvíjení osobnosti člověka prostřednictvím umění, kultury, pohybové výchovy, pěstování koníčků apod. v oblasti zájmových volnočasových aktivit,
- **sociálně psychologické** – zaměřené na udržení přiměřené kvality života v oblasti sociálních vztahů a psychického rozvoje a na činnosti přispívající k prevenci, odhalování a přizpůsobování se psychosociálním omezením, které jsou se stárnutím spojeny (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 63 -65).

Výčet funkcí výchovy a vzdělávání seniorů **podle jejich specifického zaměření** je ve srovnání s bodem 1. obsáhlejší. Hovoříme o funkci:

- **preventivní** – je naplňována různými opatřeními a aktivitami, které za předpokladu, že jsou prováděny s předstihem, pozitivně ovlivňují průběh stárnutí a kvalitu života ve stáří,
- **anticipační** – plní ji aktivity zaměřené na pozitivní vyladění člověka v jeho budoucích změnách struktury života; přispívá k pozitivní připravenosti na změny v životním stylu, k nimž dochází zejména ve spojení s odchodem do důchodu,
- **rehabilitační** – je spojena se znovuobnovováním a udržováním fyzických a duševních sil, vyváženého stavu; současně je však spojena i s přípravou činností pro další existenci jedince,
- **adaptační** – zabezpečuje rovnováhu mezi organismem člověka a prostředím, v němž žije,

- **posilovací** (stimulační) – přispívá k rozvoji zájmů, potřeb a schopností seniorů, k podpoře jejich aktivity, ke kultivaci jejich zájmů a potřeb,
- **komunikační** – zabezpečuje, aby senioři zůstávali i ve vyšším věku v živé a aktivní komunikaci se svým okolím a jeho prostřednictvím s celou společností,
- **kompensační** – nahrazuje případný úbytek sociálních kontaktů a ztrátu profesní role; nahrazuje též nedostatek možností studovat v předcházejících životních etapách,
- **aktivizační** – přispívá k začlenění do společnosti a k fyzickému a duševnímu zdraví, k pocitu důstojnosti a životní spokojenosti,
- **relaxační** – zaměřuje se na kultivované trávení volného času, které přispívá k vyrovnanosti osobnosti,
- **mezigeneračního porozumění** – orientuje se na prohloubení mezigeneračního porozumění a na prevenci napětí mezi generacemi (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 63 -65).

3.3 Formy vzdělávání seniorů

Občané v postproduktivním věku jsou sociální skupinou, k jejímž znakům patří homogenizace na straně jedné, a diferencovanost na straně druhé. Za homogenizovanou považujeme tuto skupinu proto, že většina jejích členů je vyvázána z pracovního procesu. Diferencovanost této skupiny je dána např. takovými znaky, jako jsou dosažená úroveň vzdělání, původní profese, sociální zařazení v mikroklimatu rodiny, finanční možnosti a osobní celoživotní zkušenosti. Připočteme-li ke zmíněné diferencovanosti velké rozptylové pole podmínek učení, pak pochopíme nezbytnost hledat pro skupinu občanů v postproduktivním věku rozmanité specifické vzdělávací formy různého charakteru. Může jít zejména o Lidové univerzity, Kluby aktivního stáří, Akademie třetího věku a Univerzity třetího věku.

Lidové univerzity představují specifickou podobu vzdělávání v postproduktivním věku, která se osvědčila zejména ve skandinávských a v německy mluvících zemích. Starší člověk, který má zájem o studium, absolvuje vzdělávací program spolu s mladými posluchači. Pozitivní je zde zejména ovlivňování a sblížování dvou generací: mladé lidi vede k porozumění problémům pokročilého věku, starší generace pak profituje z toho, že její komunikační pole zůstává ve společnosti, která ji akceptuje.

V našich podmínkách mají poměrně dobrou tradici tzv. **Akademie třetího věku** a **Kluby aktivního stáří**. Obě tyto formy uspokojují vzdělávací potřeby občanů v postproduktivním

věku zejména v těch regionech, kde nejsou vysoké školy. Akademie třetího věku jsou organizovány pod záštitou různých organizací (např. Červený kříž) či institucí (Akademie J. A. Komenského, Domy kultury). Vyznačují se přístupností výkladu a přizpůsobováním obsahu místním potřebám a individuálním zájmům občanů postproduktivního věku. Kluby aktivního stáří mají podobné poslání, ale na rozdíl od výše uvedených forem se vyznačují trvalejšími neformálními vztahy, rozvíjením osobních zájmů seniorů a uspokojováním potřeby vzájemného kontaktu.

Nejnáročnějším způsobem vzdělávání pro seniory jsou **Univerzity třetího věku** (dále jen U3V). Jedná se o oficiálně uznané instituce, které umožňují občanům postproduktivního věku studium vysokoškolské úrovně v nejrůznějších oborech. U nás jsou postupně zaváděny podle možností příslušné vysoké školy (fakulty) a podle zájmu zúčastněných seniorů. V České republice se realizuje tento typ studia v rámci celoživotního vzdělávání.

První U3V vznikla v r. 1973 ve Francii na Univerzitě společenských věd v Toulouse. Založil ji profesor práva a ekonomických věd P. Vellase s cílem vytvořit vzdělávací příležitost pro stárnoucí a starou populaci a nabídnout takový program činností, které by odpovídaly podmínkám, potřebám a aspiracím, jež jsou této věkové skupině vlastní. Hnutí U3V se rychle šíří po dalších evropských zemích a posléze i mimo kontinent. Ze zemí střední Evropy se myšlenka U3V ujala nejdříve v Polsku (1975). U nás vznikla první U3V v r. 1986 v Olomouci z iniciativy ČSČK, o rok později byla založena U3V v Praze na 1. lékařské fakultě UK. V současné době je studium pro seniory organizováno přibližně na 45 vysokých školách či fakultách ČR.

Rostoucí počet U3V a potřeba vzájemné komunikace mezi nimi vedla v roce 1977 k založení Mezinárodního sdružení U3V – AIUTA (Association Internationale des Universités du Troisième Age), které sídlí v Toulouse.

Základní cíle AIUTA jsou následující:

- podporovat zakládání a další růst U3V po celém světě,
- navazovat a udržovat kulturní a vědecké kontakty mezi členy,
- podporovat navazování styků v oblasti regionálních zájmů,
- koordinovat činnost mezi členy, zejména vzdělávání, studium a výzkum,
- poskytovat členům informační služby,
- spolupracovat s organizacemi, jejichž činnost se týká vyššího vzdělávání a životních podmínek starší generace (Mühlpachr, 2009, s. 140).

V posledních letech vystupuje do popředí především sociálně psychologická funkce, kterou má vzdělávání v rámci U3V plnit. Kromě uchování přiměřené kvality života se klade důraz na prevenci možného sociálního napětí mezi mladou a starší generací (tzv. ageismus). Cílem vzdělávacích aktivit v U3V je pak vytvářet předpoklady pro setkávání generací, nalezení báze pro výměnu zkušeností, pro smysluplný dialog mezi mladšími a staršími lidmi.

Jako příklad takového setkávání lze uvést dánský projekt *Starší lidé na lidových vysokých školách v cizích zemích*. Tento vzdělávací program stimuluje starší i mladé účastníky k tomu, aby získávali poznatky o cizích zemích a aby je využívali při vzdělávacích zájezdech. Ty organizují mladí nezaměstnaní, kteří také seniory na zájezdech doprovázejí. Kromě výše uvedených vzdělávacích forem se ve světě rozvíjejí další. Jsou to např. univerzity volného času, univerzity mezigeneračního sblížování apod. V Kanadě a v USA, kde se neujala evropská koncepce U3V, je významným prostředkem vzdělávání seniorů tzv. Elderhostel (studentský domov pro seniory). Jedná se o dobrovolnou organizaci, která ve spolupráci s univerzitami a kolejemi organizuje letní vzdělávací programy (Mühlpachr, 2009, s. 139 – 140).

Díky rozmachu a dostupnosti informačních technologií se velmi oblíbenou formou vzdělávání seniorů stala tzv. Virtuální univerzita třetího věku.

Virtuální Univerzita třetího věku (VU3V) je určena především pro vzdělávání seniorů v regionech, kteří se z různých důvodů nemohou zúčastňovat prezenčních přednášek U3V v sídlech vysokých škol a univerzit (vzdálenost, zdravotní a časové důvody, finanční náročnost na dopravu apod.).

Virtuální U3V umožňuje přístup k vysokoškolskému zájmovému studiu všem seniorům v rámci celé České republiky bez rozdílu místa bydliště, čímž poskytuje stejné příležitosti všem seniorům a představuje tak novou moderní alternativu ke klasické prezenční přednáškové výuce U3V. Je založena na využití nových komunikačních technologií a internetu, má prvky distančního vzdělávání a e-learningu a je didakticky přizpůsobena charakteristickým specifickým seniorského vzdělávání (www.e-senior.cz).

Metody edukace seniorů

Podobně jako u obsahového zaměření je třeba i při volbě metodických postupů přihlížet k zvláštnostem, které vyplývají z odlišností seniorů jako účastníků edukace.

Výběr metod (metodických postupů) je ovlivňován několika faktory:

- vzdělávacím cílem,
- vzdělávacím obsahem,
- schopností seniorů se učit,
- heterogeností studijních skupin (z hlediska věkového, profesního, zdravotního stavu apod.),
- přístupem ke vzdělávání, ochotou participovat,
- časovými a materiálními podmínkami (vybavenost výukového prostředí včetně didaktické techniky),
- osobností vzdělavatele (vyučujícího, lektora, instruktora) (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 70)

Z hlediska **efektivnosti edukace** jsou účinné zvláště ty metodické postupy, které

- podněcují motivaci účastníků z řad seniorů,
- zajišťují jejich aktivní účast,
- respektují jejich individualitu a specifický styl učení,
- zabezpečují zpětnou vazbu (ta je důležitá pro vzdělavatele, protože mu umožňuje operativně měnit časový plán, tempo výkladu apod.),
- umožňují využití získaných poznatků v praxi.

Při zprostředkování vymezeného obsahu lze vybírat ze široké škály metodických postupů. Jsou to zejména metody výkladové, metody dialogické, metody řešení problémů v malých skupinách a metody výcvikové.

a) Výkladové metody

Typickou výkladovou metodou a zároveň i nejfrekventovanější formou edukace je **přednáška**. Jejím těžištěm je výklad jako monologický projev lektora; jako doplňující prostředek je pak využívána diskuse, ilustrace aj. (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 70)

Při přípravě přednášky pro starší účastníky je třeba dbát zejména:

- na jasné vymezení cíle,
- na formulaci hlavní myšlenky a výběr základních poznatků,
- na postup, logiku výkladu,
- na využití audiovizuálních prostředků (zpětný projektor, diaprojektor aj.),

- na výběr vhodných příkladů a praktických problémů,
- na častější opakování důležitých myšlenek a jejich shrnutí v závěru.

Je samozřejmé, že realizace přednášky předpokládá kultivovaný slovní projev. Při přednáškách pro seniory je významná i hlasitost řeči a její tempo. Jestliže lektor hovoří příliš rychle, mohou být účastníci přesyceni informacemi a přestanou vnímat jejich obsah. Důležité informace by proto vždy měly být sdělovány pomalejším tempem s náležitou hlasitostí. Dobrý řečník také využívá přestávek v řeči; ty slouží nejen k připoutání pozornosti, ale i ke zvýšení dramatickosti výkladu apod.

b) Dialogické metody

Pro tyto metody je, na rozdíl od výkladových metod, typická větší aktivita účastníků. Podstatou dialogických metod je komunikace mezi vzdělavatelem a účastníky z řad seniorů. Nejčastěji využívanými metodami jsou **rozhovor** a **diskuse**; obě tyto metody lze používat buď samostatně, nebo jako součást metody výkladové. Např. rozhovor může sloužit jako vstupní část přednášky, kdy se pomocí otázek snažíme vyvolat pozornost účastníků, získat je pro dané téma, motivovat je. Diskuse pak vhodně přednášku doplňuje; účastníci mají možnost projevit své názory a zkušenosti, konfrontovat své názory a postoje s druhými, posuzovat je apod.

Rozhovor i diskuse kladou velké nároky na vzdělavatele; ten musí dialog podněcovat a usměrňovat. Je vhodné zejména:

- dobře promyslet obsahovou stránku (problém),
- připravit strategii postupu (otázky a úlohy pro účastníky i vlastní reakce na ně),
- udržovat dialog v mezích řešeného problému,
- stimulovat diskusi kladením otevřených otázek,
- aktivně poslouchat, dávat najevo zájem (i neverbálně),
- citlivě zasáhnout v případě, kdy se v diskusi prosazují stále stejní účastníci, a povzbuzovat k účasti ty, kteří mají zábrany hovořit.

c) Metody řešení problémů v malých skupinách

Problémová situace, kterou předkládáme seniorům k řešení, by měla být blízká realitě, přiměřeně náročná, přehledná a srozumitelná a měla by se opírat o jejich životní zkušenosti.

Může jít např. o následující problémy:

- vzájemné setkávání generací,
- řešení mezigeneračních konfliktů,
- rozhodování v obtížných situacích,
- zvládání zátěžových situací aj. (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 71)

d) Výcvikové metody

V edukaci seniorů mají své místo i výcvikové metody, které uplatňujeme zejména při aktivitách vyžadujících motorické a senzomotorické dovednosti. Osvojování těchto dovedností je ovlivňováno nejen věkem a funkčním stavem účastníků (zdravotní stav, tělesná zdatnost, únava), ale i vnějšími podmínkami, v nichž výcvik probíhá.

Podle M. Kučery dochází k věkovému poklesu pohybových dovedností ve stejném pořadí, v jakém dříve vznikaly. To znamená, že nejdříve ztrácí senior obratnost, pak rychlost a sílu pohybu. Jeho předností je vytrvalost, tedy schopnost provádět určitou činnost dlouhodobě a houževnatě.

Při realizaci výcviku je vhodné dodržovat postup podle jeho jednotlivých fází:

- fáze orientační, přípravná, v níž vytváříme obraz a plán určité dovednosti s využitím názorné ukázky a slovní instrukce,
- fáze počátečního vykonávání činnosti, v níž upřesňujeme a doplňujeme informace, přičemž klademe důraz na kontrolu i sebekontrolu prováděných operací,
- fáze dalšího opakování činnosti s rozbořením chyb, po němž následuje opakování názorné ukázky s doplňující instrukcí (Petřková, Čornaničová, 2004, s. 71 – 72).

Dílčí závěr

V této kapitole byl vysvětlen pojem gerontopedagogika, její historie. Byly popsány základní cíle a funkce vzdělávání v seniorském věku. Závěr kapitoly tvoří stručný přehled forem a metod vzdělávání seniorů.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VZDĚLÁVÁNÍ SENIORŮ V PRAXI

Pracovní náplní mé profese je podávání informací. Zrovna včera přišla do našeho infocentra jedna místní seniorka a potřebovala najít spoj do vzdáleného města k příbuzným s tím, že tam bude asi týden hlídat vnuka. Spoj jsem jí vyhledala. Další její přání bylo najít spoj zpět, ale musí to být ve čtvrtek, protože v pátek už musí být doma. Mnozí by předpokládali, že paní má nejspíš plánovanou návštěvu u lékaře. Ale není tomu tak. Paní chce být zpět už ve čtvrtek proto, že v pátek odpoledne má výukový blok VU3V. I když si může pustit přednášku doma na PC, chce se setkat se svými „spolužáky“ a přednášenou látku probrat ve skupině.

4.1 Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkumný vzorek se skládá z 25 vzdělávajících se seniorů a 6 organizátorů vzdělání (někteří jsou zároveň vzdělavatelé). Většina vzdělávaných seniorů je přímo ze Slavonic. Slavonice jsou malé město na česko-rakouském pomezí. Slavonice měly k 31. 12. 2013 2 471 obyvatel, z toho 590 obyvatel starších 60 let, to je 23,9% (MěÚ Slavonice). Průměrný věk respondentů je 65,76 let a převažují v něm ženy.

4.2 Použitá metoda

Pro svou práci jsem si vybrala kvalitativní metody šetření – rozhovor a pozorování, vyloučila jsem dotazník. Ze své praxe se seniory jsem usoudila, že dotazník není vhodnou formou šetření, obávala jsem se toho, že některé otázky budou špatně pochopeny. Navíc rozhovor mi poskytl možnost seniory pozorovat, popřípadě zjistit některé věci, které by v dotazníku zanikly (pocity, nálady).

Vzdělávaným seniorům jsem položila celkem 10 otázek:

1. *Jaké je vaše nejvyšší dosažené vzdělání?*
2. *Kde jste se dozvěděl(a) o možnosti vzdělávat se tímto způsobem?*
3. *Jste místní nebo dojíždíte?*
4. *Máte předchozí zkušenosti s tímto nebo jiným způsobem vzdělávání seniorů?*
5. *Co Vás motivuje k dalšímu vzdělávání?*
6. *Seznámili jste se během vzdělávání s novými lidmi a přineslo Vám třeba nová přátelství?*
7. *Zapojili jste do vzdělávání své nejbližší (pomoc s počítačem, diskuse o přednáškách)?*
8. *Jakou finanční částku byste byl(a) ochoten(na) vydat za kurz (semestr)?*
9. *Co Vám kurz (mimo získaných informací týkajících se tématu) přináší?*

10. *Jaké další téma byste uvítal(a)?*

Organizátorům (vzdělavatelům) jsem položila tyto otázky:

1. *Kde jste se dozvěděl(a) o možnosti pořádat kurzy?*
2. *Co vás motivovalo k účasti na pořádání kurzů?*
3. *Jaké je Vaše vzdělání?*
4. *Kde pracujete?*
5. *Kolik je nejstaršímu účastníkovi kurzu?*
6. *Jaký je věkový průměr kurzu?*
7. *Který kurz je nejoblíbenější?*
8. *Co Vás na pořádání kurzů přitahuje, popř. co Vám tato práce přináší?*

4.3 Kazuistiky

Vzdělávání seniorů

1. Paní, 67 let. Ve Slavonicích pracovala jako prodavačka, je vdaná, mezi její záliby patří pletení, vaření a křížovky. Je účastnicí VU3V ve Slavonicích. Na otázky odpověděla následovně:
 1. *Učňovská škola.*
 2. *Už dříve jsem o univerzitě třetího věku slyšela v rádiu, ale o té místní jsem se dozvěděla z našich novin. (pozn. Slavonické novinky)*
 3. *Jsem místní.*
 4. *Zatím jsem se žádného kurzu neúčastnila, jenom občas chodím na programy, které jsou zaměřeny na cestování. Také jsem byla na promítání filmu Šmejdi.*
 5. *Mám docela dost volného času a chci se naučit něco nového a setkávat se s lidmi, kteří se rádi něco učí.*
 6. *Ano, někteří jsou mí přátelé a s některými, které jsem znala podle vidění, se začínám přátelit.*
 7. *Ano, diskutuji s manželem a vnučka mi radila s internetem.*
 8. *Asi 300 Kč.*
 9. *Radost, že se dozvím nové věci a setkám se s lidmi.*
 10. *Vnučka trpí celiakií a mě by zajímaly třeba potravinové alergie.*
2. Muž, 65 let. Pán je bývalý ekonom, je ženatý, mezi jeho záliby patří fotografování, práce s počítačem, šachy. Je účastníkem VU3V ve Slavonicích. Odpověděl takto:
 1. *Vysokoškolské.*
 2. *Setkal jsem se s panem učitelem Benešem, který VU3V ve Slavonicích organizuje.*
 3. *Jsem skoro místní, bydlím v Mutišově. (pozn. cca 3 km)*
 4. *Ne.*

5. *Snažím se získat nové vědomosti a mám zájem trávit čas s podobně zaměřenými lidmi.*
 6. *Ano.*
 7. *Ano, přednášky rozebírám s manželkou.*
 8. *1000 Kč.*
 9. *Setkání se zajímavými lidmi, nové vědomosti a pocit, že něco dělám.*
 10. *Něco z právní oblasti, například nový občanský zákoník.*
3. Žena, 70 let. Paní je vdova, pracovala jako úřednice a nyní se věnuje vnoučatům a zahrádce. Je účastnicí VU3V ve Slavonicích. Její odpovědi jsou tyto:
1. *Střední odborná škola s maturitou.*
 2. *Z novin a od kamarádky.*
 3. *Jsem místní.*
 4. *Ne.*
 5. *Dokázat si, ještě něco zvládnou.*
 6. *Ano, potkala jsem se tu s některými velmi zajímavými lidmi. I když je znám podle vidění, vůbec jsem třeba nevěděla, že máme podobné zájmy.*
 7. *Ne.*
 8. *Nevím, asi tak 300 Kč.*
 9. *Nové znalosti a pravidelné setkávání s lidmi.*
 10. *Asi něco z historie.*
4. Žena, 59 let. Paní pracovala jako asistentka pedagoga v základní škole praktické, je vdaná. Mezi její záliby patří hudba, četba, divadlo a cestování. Je účastnicí VU3V ve Slavonicích. Odpověděla takto:
1. *Střeni ekonomickou školu.*
 2. *Četla jsem o různých U3V, o téhle jsem se dozvěděla na internetu a pak z novin.*
 3. *Jsem místní, i když léto obvykle trávím na chalupě. No, letos se tam zabydlím, až skončí semestr.*
 4. *Ne. I když v zaměstnání jsem absolvovala několik kurzů potřebných k výkonu své profese.*
 5. *Chci se stále vzdělávat a setkávat s lidmi.*
 6. *Určitě.*
 7. *Zatím ne.*
 8. *Jak bude potřeba, maximálně 1000Kč.*
 9. *Nové poznatky a setkávání s vrstevníky.*
 10. *Medicína, lidské zdraví, cestování, památky.*

5. Žena, 58 let. Paní pracovala jako úřednice, mezi její záliby patří sport (nordic-walking), četba, zahrádka a vnučata. Je účastnicí VU3V ve Slavonicích. Odpověděla následovně:
1. *Gymnázium.*
 2. *Informace z Městského úřadu.*
 3. *Jsem ze Slavonic.*
 4. *Ne.*
 5. *Rozšíření obzorů, získávání nových, zajímavých informací.*
 6. *Ano, určitě.*
 7. *Zatím ne.*
 8. *Asi 300 Kč.*
 9. *Setkávání se stejně zaměřenými lidmi s podobnými zájmy.*
 10. *Zajímá mě etika a psychologie.*
6. Žena, 62 let. Paní je pracovala jako vychovatelka, je vdaná a mezi její záliby patří sudoku, cestování a četba. Je účastnicí VU3V ve Slavonicích a odpověděla takto:
1. *Vyšší odborné.*
 2. *Od pana Beneše.*
 3. *Místní.*
 4. *Ne. I když VOŠ jsem studovala v 50 letech.*
 5. *Udržení mentální svěžesti, získání znalostí v různých oborech.*
 6. *Seznámila jsem se s novými lidmi a přátelství se mohou časem vyvinout.*
 7. *Ne.*
 8. *600 Kč.*
 9. *Poznání vlastních schopností něco se naučit a zapamatovat si informace z různých oborů. Procvičuji i koncentraci.*
 10. *Dějiny umění, literatura, filozofie.*
7. Žena, 78let. Paní je vdova, pracovala jako kuchařka a mezi její koníčky patří vaření, zahrádka a detektivky – jak knihy, tak v televizi. Je účastnicí VU3V ve Slavonicích a odpověděla následovně:
1. *Základní.*
 2. *Od kamarádky a od rodiny.*
 3. *Místní.*
 4. *Ne.*
 5. *Pocit, že se máme stále co učit.*
 6. *Ano.*
 7. *Částečně. Pravnuk mě musel naučit (a ještě učí) práci s počítačem. Ten mi daly děti pod stromeček.*
 8. *300 Kč.*
 9. *Vědomí, že po stránce myšlení jsem na tom ještě docela dobře.*

10. *Jakékoli, které mě naučí to, co jsem ještě nevěděla.*

8. Muž, 62 let. Ženatý, bývalý úředník v bance, mezi jeho záliby patří rybaření, zahrádka a cestování. Je účastníkem VU3V ve Slavonicích a odpověděl takto:
1. *Gymnázium.*
 2. *Z novin a hlášení městského rozhlasu.*
 3. *Jsem místní.*
 4. *Ne.*
 5. *Zvědavost, chtěl jsem vědět, co z toho vzejde.*
 6. *Ano.*
 7. *Občas diskutuji s manželkou.*
 8. *500 Kč.*
 9. *No, setkání s lidmi a taky nové znalosti.*
 10. *Ani nevím.*
9. Žena, 66 let. Paní pracovala jako uklízečka, je vdaná, zajímá se o alternativní medicínu, ráda čte a luští křížovky, sleduje seriály. Je účastnicí VU3V ve Slavonicích a její odpovědi jsou:
1. *Základní.*
 2. *Slavonické novinky.*
 3. *Místní.*
 4. *Ne, ale chodila jsem na němčinu.*
 5. *Zvědavost, co toto vzdělání přinese.*
 6. *Ano.*
 7. *Ano, přednášky probírám s dcerou.*
 8. *500 Kč.*
 9. *To jestli jsem schopna ještě zvládnout se něco naučit a vstřebat.*
 10. *Zdravá výživa.*
10. Žena, 60 let. Paní je vdaná, pracovala jako účetní a jejími zálibami jsou pletení, vaření, cestování a hudba. Je účastnicí VU3V ve Slavonicích a na otázky odpověděla takto:
1. *Střední odborné.*
 2. *V místním zpravodaji.*
 3. *Dojždím 15 km.*
 4. *Ne.*
 5. *Přesvědčení o nutnosti trénovat mozkové buňky – paměť.*
 6. *Ano, poznala jsem pár fajn lidí.*
 7. *Probíráme to s manželem i dětmi.*

8. *Maximálně 300 Kč.*
 9. *Dobry pocit z nove nabytych vedomosti a take kontakt s lidmi je velmi uzitecny a potrebný a navíc je možné, že nějaké poznatky využiji.*
 10. *Asi dějiny umění.*
11. Žena, 63 let. Paní je bývalá učitelka, je vdaná a mezi její záliby patří historie, literatura a dokumenty. Je účastnicí VU3V ve Slavonicích a odpověděla takto:
1. *Vysokoškolské.*
 2. *Od pana učitele Beneše, ze Slavonických novinek o možnosti vzdělávat se ve Slavonicích, a také z internetu a od kamarádky.*
 3. *Jsem místní.*
 4. *Ne, ale jezdila jsem do Dačic na angličtinu.*
 5. *Možnost dozvědět se něco nového, seznámit se s novými lidmi a spolupracovat s nimi, ověřit si, že to ještě zvládnou.*
 6. *Setkala jsem se s novými lidmi, sešla se i s lidmi, které znám už delší dobu. K vytvoření nových přátelství potřebuji ale více času.*
 7. *Občas to s rodinou probírám.*
 8. *Maximálně 1000 Kč.*
 9. *Pravidelné setkávání s jinými lidmi, poznatek, že při tomto typu vzdělávání je důležité, že člověk nezůstane sedět doma, ale přijde mezi lidi. Zjištění, že nezáleží na stupni vzdělání, kterého člověk dosáhl, ale na jeho vůli a vytrvalosti chtít se něco dozvědět a zvládnout to.*
 10. *Uvítala bych témata věnovaná literatuře, historii, filmu, práci s počítačem, hudbě.*
12. Žena, 72 let. Paní je vdova, pracovala jako úřednice a mezi její záliby patří cestování, bylinky, hudba a literatura. Je účastnicí VU3V ve Slavonicích a její odpovědi jsou:
1. *Střední odborné s maturitou.*
 2. *Z místního tisku a rozhlasu a ústně od paní Benešové.*
 3. *Já jsem místní.*
 4. *Ne.*
 5. *Získat nové vědomosti a seznámit se s novými lidmi. A taky vzpomínka na Vaši maminku. Moc si cením toho, co tu pro ostatní dělala, jaký měla přístup ke vzdělávání a jak si možnosti vzdělávat se vážila. (pozn. paní znala moji maminku, věděla, že ještě v důchodu studovala, a když jí někdo požádal o pomoc, popř. o radu, tak pokud to bylo v jejích silách, tak pomohla, poradila)*
 6. *Ano, důvěrněji s lidmi, které jsem znala jen od „vidění“.*
 7. *Ano, s dětmi.*
 8. *500 Kč.*
 9. *Společnost lidí.*

10. *Zajímám se o historii, baví mě architektura, osobnosti a jejich přínos společnosti, zajímají mě rostliny. Jsem ráda za každé téma, které společně vybereme.*

13. Žena, 67 let. Paní je vdova, pracovala jako učitelka v mateřské školce, mezi její záliby patří film, literatura a cvičení Pilates. Je účastnicí VU3V ve Slavonicích a odpovíděla následovně:

1. *Středoškolské.*
2. *Místním rozhlasem.*
3. *Jsem ze Slavonic.*
4. *Ne.*
5. *Rozšířit si vědomosti, setkat se se známými lidmi a poznat nové.*
6. *Ano.*
7. *Ne, mají ze mě totiž legraci.*
8. *Maximálně 500 Kč.*
9. *Pro mě je to společenská událost.*
10. *Historie. Ta mě vždycky zajímala.*

14. Žena, 60 let. Paní je vdaná, pracovala jako vedoucí prodejny potravin. Jejími zálibami jsou vaření, rodina a zahrádka. Je účastnicí VU3V ve Slavonicích a její odpovědi jsou:

1. *Středoškolské s maturitou.*
2. *V Bystřickém zpravodaji.*
3. *Dojždím, 22 km.*
4. *Ne.*
5. *Dostatek volného času, poznávání nových lidí, únik ze stereotypu.*
6. *Ano a na každé setkání se těším.*
7. *Ano, vnučka mě učila zacházet s internetem.*
8. *500 Kč.*
9. *Ověření, zda jsem schopná získat a zapamatovat si nové informace, vlastně trénink paměti.*
10. *Zoologie a historie.*

15. Žena, 61 let. Paní pracovala v zemědělství, je žije s přítelem a zajímá historie, ráda čte a háčkuje. Je účastnicí VU3V ve Slavonicích. Odpověděla takto:

1. *Vyučena.*
2. *V časopise Ozvěny (pozn. Ozvěny – místní inzertní noviny).*
3. *Bydlím v Cizkrajově, to je asi 6km.*
4. *Ne.*
5. *Dostatek volného času a zájem o vše zajímavé.*

6. *Ano, poznala jsem nové lidi.*
7. *Ne.*
8. *500 Kč.*
9. *Sebeuspokojení, dobrý pocit, že ještě něco dokážu a seznámení s novými lidmi.*
10. *Informatika, architektura.*

16. Muž, 68 let. Pán je ženatý, pracoval jako stavbyvedoucí a jeho největším koníčkem je modelářství. Je účastníkem VU3V ve Slavonicích a odpověděl následovně:

1. *Středoškolské.*
2. *Z internetu.*
3. *Místní.*
4. *Byl jsem na počítačovém kurzu pro seniory.*
5. *Chci si udržet mozkové buňky v činnosti.*
6. *No vlastně tu všechny znám, takže ne.*
7. *S manželkou si o tom občas povídáme.*
8. *300 Kč.*
9. *Pravidelné setkání se známými, dobrý pocit z toho, že pro sebe něco dělám.*
10. *Konspirační teorie.*

17. Paní, 73 let. Paní pracovala jako ředitelka menšího podniku, je vdova a jejími zálibami jsou fotografování, ruční práce, četba a počítač. Paní dojíždí na soukromé hodiny angličtiny do Dačic a odpověděla následovně:

1. *Vysokoškolské.*
2. *Lektorka měla inzerát v místním tisku.*
3. *Na kurz dojíždím 13 km.*
4. *Ano, absolvovala jsem kurz práce s počítačem a kurz němčiny.*
5. *Trénování paměti, nutit mozek něco dělat a dostatek volného času.*
6. *Ano, ale ne v tomto kurzu, hodiny беру individuálně. Ale na počítačích jsem se seznámila s několika lidmi, se kterými dodnes udržuji kontakty, využíváme hlavně Skype.*
7. *Vnučka mě zkouší ze slovíček a konverzujeme spolu.*
8. *2000 Kč.*
9. *Dobrý pocit z toho, že to zvládám.*
10. *Zajímá mě jóga a chystám se, že pojedu na týdenní kurz na Pálavu.*

18. Muž, 69 let. Pán je vdovec, pracoval jako řidič autobusu, mezi jeho záliby patří myslivost, zahrádka, kynologie. Je účastníkem VU3V ve Slavonicích a odpověděl takto:

1. *Jsem vyučen.*

2. *Od známé.*
 3. *Místní.*
 4. *Ne.*
 5. *Zvědavost a účast kamarádky.*
 6. *Ano. Pár lidí jsem tu poznal.*
 7. *No, někdy s dcerou.*
 8. *300 Kč.*
 9. *Pravidelná setkání s lidmi, dobrý pocit, že to zvládám.*
 10. *Něco ze zoologie.*
19. Žena, 63 let. Paní je vdaná, pracovala jako účetní. Její záliby jsou zdravá výživa, nordic walking, cyklistika. Paní dojíždí do Jemnice na kurz němčiny. Její odpovědi jsou:
1. *Středoškolské.*
 2. *Od kamarádky, která tam chodí.*
 3. *Jsem ze Slavonic, ale na kurz dojíždím 16 km.*
 4. *Byla jsem na masérském kurzu.*
 5. *Chci si procvičit mozek.*
 6. *Ne, hodiny mám soukromé.*
 7. *Konverzuji s vnoučkem, který bydlí v Německu a je ze smíšeného manželství.*
 8. *200 Kč / hodina.*
 9. *Když tam jedu, tak se pak scházím s kamarádkou.*
 10. *Zajímá mě alternativní medicína.*
20. Žena, 65 let. Paní je bývalá učitelka, je vdaná. Jejími zálibami jsou četba, film, kvízy, rodina. Paní je účastnicí U3V v Jindřichově Hradci. Odpověděla takto:
1. *Vysokoškolské.*
 2. *Z internetu.*
 3. *Dojíždím.*
 4. *Ano, kurz angličtiny.*
 5. *Trénování paměti, touha po vědění.*
 6. *Ano.*
 7. *Diskutuji s manželem, dětmi i vnoučaty.*
 8. *1000 Kč.*
 9. *Dobrý pocit z toho, že jsem schopná si ještě spoustu věcí pamatovat, pravidelné setkávání s milými lidmi.*
 10. *Zdraví.*

21. Muž, 68 let. Pán je ženatý, pracoval jako agronom. Jeho koníčky jsou cestování, historie a rád kutí. Pán je účastníkem U3V v Jindřichově Hradci. Odpověděl takto:
1. *Vysokoškolské.*
 2. *Od známých.*
 3. *Jsem místní.*
 4. *Ne.*
 5. *Zvědavost, jestli je ten můj mozek schopný ještě přijmou nové informace a samozřejmě si je zapamatovat. A také dostatek volného času.*
 6. *Ano a jsou to fajn lidé.*
 7. *Ano, manželku.*
 8. *1000 Kč.*
 9. *Dobry pocit, že to zvládám a že dělám něco pro sebe.*
 10. *Docela bys se rád dozvěděl něco z psychologie.*
22. Žena, 64 let. Paní je vdaná, pracovala jako poštovní doručovatelka. Jejími koníčky jsou zahrádka, čtení a seriály. Paní je účastnicí VU3V ve Slavonicích a odpověděla následovně.
1. *Vyučená.*
 2. *Z místního tisku.*
 3. *Jsem místní.*
 4. *Ne.*
 5. *I když mám rodinu, zahrádku a nějaké ty zájmy, měla jsem pocit, že bych měla ještě něco dělat, něco se ještě naučit.*
 6. *Ano.*
 7. *Ne.*
 8. *200 Kč.*
 9. *Pravidelné setkávání s lidmi, se kterými mě spojuje zájem se něco naučit.*
 10. *To nevím.*
23. Žena, 72 let. Paní je bývalá učitelka, vyhraněné zájmy nemá, zajímá jí vše zajímavé. Paní je účastnicí U3V v Telči a odpověděla následovně:
1. *Vysokoškolské.*
 2. *Z novin.*
 3. *Do školy dojíždím necelých 30 km.*
 4. *Ano, kurz PC pro seniory.*
 5. *Potřebuji trénovat mozkové buňky, aby nezlenivěly.*
 6. *Ano a se spoustou.*
 7. *Diskutuji s manželem.*
 8. *500 Kč.*
 9. *Setkávání s lidmi, pocit uspokojení z toho, že to zvládám.*
 10. *Kulturní antropologie.*

24. Muž, 63 let. Pán je ženatý, je to čerstvý „důchodce“ a zajímá ho historie, filmy a rád čte. Také aktivně sportuje. Pracoval jako samostatný odborný referent. Je účastníkem VU3V v Dačicích. Odpověděl takto:

1. *Středoškolské.*
2. *Z novin.*
3. *Dojždím, 7 km.*
4. *Ne.*
5. *Chtěl jsem pro sebe něco udělat, zatím jsem si ještě nezvykl na to množství volného času.*
6. *Ano.*
7. *Ano, s dcerou.*
8. *500 Kč.*
9. *Setkávání s lidmi a pocit, že mám co dělat.*
10. *Historie.*

25. Žena, 69 let. Paní pracovala jako administrativní pracovnice, je vdaná a největším koníčkem je vyšívání. Paní je účastnicí VU3V v Dačicích. Její odpovědi jsou:

1. *Středoškolské.*
2. *Od kamarádky.*
3. *Jsem místní.*
4. *Ne.*
5. *Touha poznávat nové.*
6. *Ano.*
7. *Ano, s manželem.*
8. *300 Kč.*
9. *Setkávání se známými.*
10. *Ani nevím.*

Organizátoři (vzdělavatelé)

1. Žena, 55 let. VU3V.
 1. *O možnosti pořádat kurzy VU3V jsem se dozvěděla na internetu.*
 2. *Motivoval mě zájem seniorů.*
 3. *Vysokoškolské.*
 4. *Pracuji jako ředitelka mateřské školy.*
 5. *80 let.*
 6. *68 let.*
 7. *Teprve jsme začali, ale mám pocit, že naše seniory zajímá vše.*
 8. *Těší mě zájem o vzdělávání, mám radost z toho, když vidím s jakým nadšením se seniři do studia pouští.*

2. Muž, 61 let. VU3V.
 1. *Na internetu.*
 2. *Zvýšit kvalitu života seniorů v příhraničním městě.*
 3. *Vysokoškolské.*
 4. *Ve školství, jako učitel na ZŠ.*
 5. *80 let.*
 6. *68 let.*
 7. *Nelze vyhodnotit, máme uzavřenou teprve astronomii.*
 8. *Kontakt s lidmi, kurz mohu organizovat v místě bydliště, zájem seniorů, těší mě jejich nadšení, píle, radost z výsledků, jejich sounáležitost, možnost navázat hlubší vztahy. Také mě těší zájem a pochopení zástupců města a spolupráce s informačním centrem.*

3. Muž, 35 let. Krátkodobé kurzy U3V.
 1. *Spolupracuji s Univerzitním centrem v Telči již delší dobu a byl jsem osloven koordinátory U3V v Brně, zda bych nevedl krátkodobé počítačové kurzy U3V v Telči.*
 2. *Podílel jsem se na vzdělávání mladé generace (bývalý středoškolský učitel), v rámci SIPVZ (pozn. Státní informační politika ve vzdělávání) jsem vzdělával i své kolegy v produktivním věku, tak jsem chtěl vyzkoušet i vzdělávání seniorů.*
 3. *VŠ ekonomického směru.*
 4. *MU Brno – Univerzitní centrum Telč.*
 5. *71 let.*
 6. *63,6 let.*
 7. *Obecně se nedá říct, že jsou více či méně oblíbené kurzy. Seniori projevují stejný zájem o všechny kurzy – veškeré plánované kurzy se vždy otevřely a nebyl problém se zájmem účastníků.*
 8. *Jde mi o setkání s „jinou“ generací, o poznání jejich hodnot, tato skupina má velký zájem o vzdělávání. Mám radost z jejich postupů při práci s počítačem, většina seniorů kurzy navštěvuje opakovaně, kontaktují mě a pomáhám jim řešit problémy s počítači. Práce se seniory pro mě představuje určitou seberealizaci a samozřejmě jsem i za odvedenou práci finančně ohodnocen.*

4. Žena, 41 let. U3V.
 1. *Byla jsem oslovena Univerzitním centrem v Telči ke spolupráci.*
 2. *Kromě toho, že ráda učím, ještě pak cílová skupina seniorů, kteří jsou skvělými posluchači s velkým zájmem o téma, které si vybrali ke studiu.*
 3. *Vysokoškolské.*
 4. *Národní památkový ústav v Telči a částečný úvazek v Univerzitním centru v Telči.*
 5. *Nevím.*

6. *Nevím.*
7. *Momentálně pořádáme v rámci U3V obor Péče o kulturní dědictví (6 semestrů), takže nemůžu odpovědět.*
8. *Radost a potěšení, možnost podělit se o svůj zájem s dalšími lidmi, kterým osud našeho kulturního dědictví rovněž není lhostejný.*

S následujícími dvěma respondenty jsem vedla velmi volný rozhovor a spíš jsem je nechala povídat.

Žena, 67 let. Členka klubu důchodců.

Ani nevím, jestli se té mé činnosti dá říkat vzdělávání. Já vlastně občas zorganizuji nějaký zájezd nebo přednášku pro své kolegy v našem klubu důchodců. Vždycky se domluvíme, co by nás asi tak nejvíc zajímalo. Rádi jezdíme po památkách, poznáváme tak historii, ale také nové lidi. Těší mě, když se něco nového dozvím, ale také, když můžu pro své kolegy něco udělat. Také jsem členkou Červeného kříže a ve spolupráci se zdravotnickou školou pořádáme třeba přednášky o zdraví, o prevenci nemocí. Jsem sama a tahle činnost mi přináší kontakt s vrstevníky.

Muž, 78 let. Průvodce.

Jsem bývalý učitel a pracuji pro zdejší informační centrum jako průvodce. Nejčastěji provádím právě seniory. Těší mě jejich zájem o historii a architekturu. Jsou to pozorní posluchači, na rozdíl od školních skupin. Jsem rád, že prostřednictvím této činnosti zůstávám v kontaktu s lidmi. Doufám, že když jim vykládám historii, že si něco určitě zapamatují. Tohle „vzdělávání“ je ale vzájemné. Já se totiž od svých posluchačů mnohdy dozvím velmi zajímavé věci, diskutujeme o stavebních postupech, možnostech restaurování. Jsem rád, že i přes různé drobné zdravotní problémy mohu tuto práci dělat.

4.4 Analýza výsledků

Ve výzkumu jsem se zaměřila na tyto problémy:

Senioři ve větším městě mají snadnější přístup ke vzdělávání než senioři z malých měst a obcí.

Více se vzdělávají senioři se středoškolským a vyšším vzděláním než senioři se základním vzděláním.

Senioři, kteří navštěvují kurzy U3V, si rozšířili okruh svých přátel.

Vzdělávající se i vzdělavatelé mají pocit seberealizace.

Oslovila jsem 25 vzdělávaných seniorů a 6 organizátorů (vzdělavatelů). Většina oslovených seniorů pochází ze Slavonic. Na počátku výzkumu se zdálo, že bude velmi těžké se seniory vést rozhovor na téma vzdělávání. Vypadalo to, že tohle téma je pro ně tabu. Později jsem pochopila. Mnozí totiž zažili při první zmínce o vzdělávání před svými nejbližšími negativní zkušenost. Většinou byli svým blízkým pro legraci. Velká část z nich ale na nejbližší nezanevřela a postupně je zapojila do svého vzdělávání. Já jsem si k mnohým našla cestu přes svou, dnes již mrtvou, maminku. Ujistila jsem je, že mi nepřipadá divné, že se vzdělávají, protože moje mamka to v důchodu dělala také. S účastníky VU3V ve Slavonicích mi velmi pomohli manželé Benešovi, kteří ve Slavonicích organizují VU3V. U seniorů se za mě přimluvili. Pro seniory bylo potom velmi zajímavé, že jsou respondenty výzkumu. Níže uvádím zjištěná fakta:

Senioři ve větším městě mají snadnější přístup ke vzdělávání než senioři z malých měst a obcí.

V době, kdy jsem si volila téma diplomové práce, tak ve Slavonicích neexistovala možnost vzdělávání pro seniory. To se ale změnilo. Letos v lednu byla ve městě za pomoci manželů Benešových a radnice otevřena Virtuální univerzita třetího věku. Většina mých respondentů se tohoto typu vzdělávání účastní. V podstatě bych mohla konstatovat, že má první domněnka není pravdivá. Jenomže to není vůbec tak jednoduché. Ve Slavonicích je možnost vzdělávání díky zájmu dvou lidí, kterým není lhostejný život svých spoluobčanů. Když ale zapátrám v širším okolí, tak zjišťuji, že v podobně velkých městech (Nová Bystřice, Studená, Kunžak) senioři tuto možnost nemají. Ostatní respondenti, kteří se účastní jiných kurzů a dojíždějí na ně začali se vzděláváním dříve, než byla tato možnost ve Slavonicích. Když jsem se, konkrétně, účastníků U3V (celkem 3) ptala, jestli by začali i VU3V, tak mi

odpověděli, že ne, protože jim nevyhovuje nabídka kurzů VU3V. I když je VU3V velmi rozšířená (147 konzultačních středisek, nejvíce v Plzeňském kraji – 31, nejméně v Karlovarském kraji – 4), přesto trvám na to, že **senioři žijící ve větších městě mají snadnější přístup ke vzdělávání**. Není to totiž jen o tom, zda ve městě je nějaká možnost vzdělávání, ale jde i o to, co je seniorům nabízeno. A nabídka ve větších městech je rozhodně bohatší.

Více se vzdělávají senioři se středoškolským a vyšším vzděláním než senioři se základním vzděláním.

Tato domněnka se mi **potvrdila jednoznačně**. I když jsem nenašla žádnou oficiální statistiku, tak si myslím toto neplatí jen pro můj výzkum, ale platí to všeobecně. Předpokládám, že je to dáno tím, že lidé se středoškolským a vyšším vzděláním zastávali takové pracovní pozice, které vyžadovaly postupné další vzdělávání (různé kurzy na rozšíření, popř. zvýšení kvalifikace). Jsou zvyklí se něco nového učit a tento návyk si přenesli i do penze. To je vede k tomu, že vyhledávají možnosti dalšího vzdělávání.

Senioři, kteří navštěvují kurzy U3V, si rozšířili okruh svých přátel.

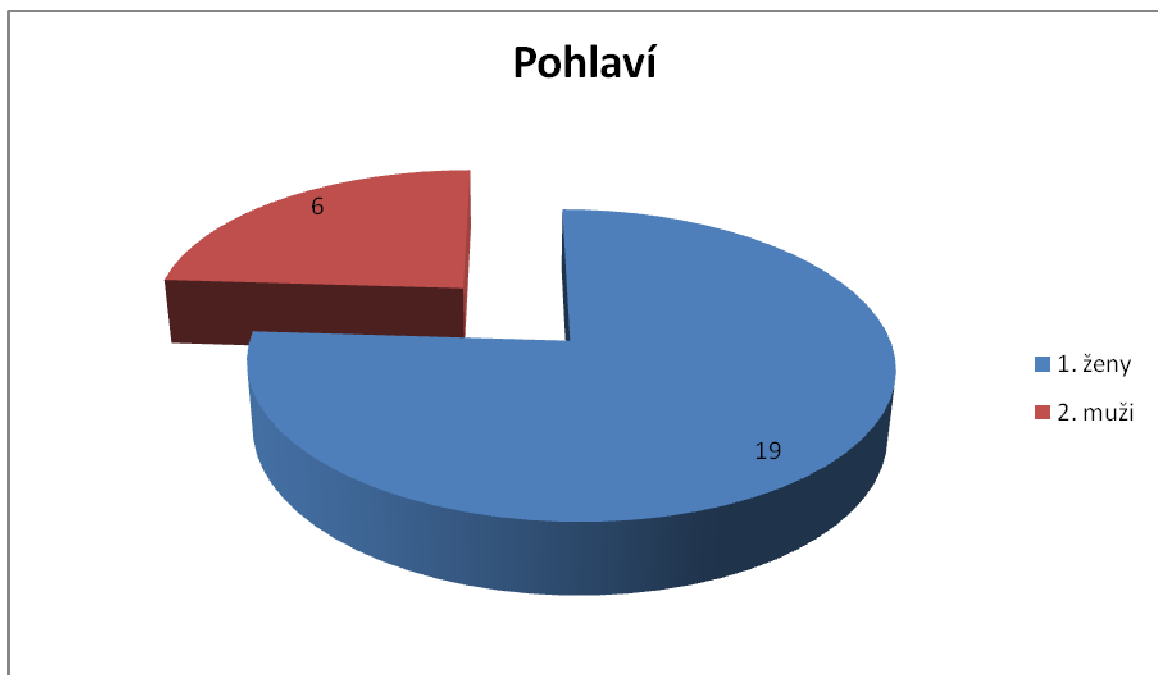
I toto tvrzení je **pravdivé**. Mnozí ze seniorů se v průběhu kurzu seznámili s novými lidmi a mnohdy z těchto seznámení vzešla i nová přátelství. Pro seniory je velmi důležitý kontakt s ostatními vrstevníky. Pokud navíc mají podobné zájmy jsou vztahy pevnější. Kurzy jim umožňují pravidelná setkání, při kterých neprobíhá pouze vzdělávání, ale jejich součástí je i vzájemná konverzace, která mnohým jinak chybí.

Vzdělávající se i vzdělavatelé mají pocit seberealizace.

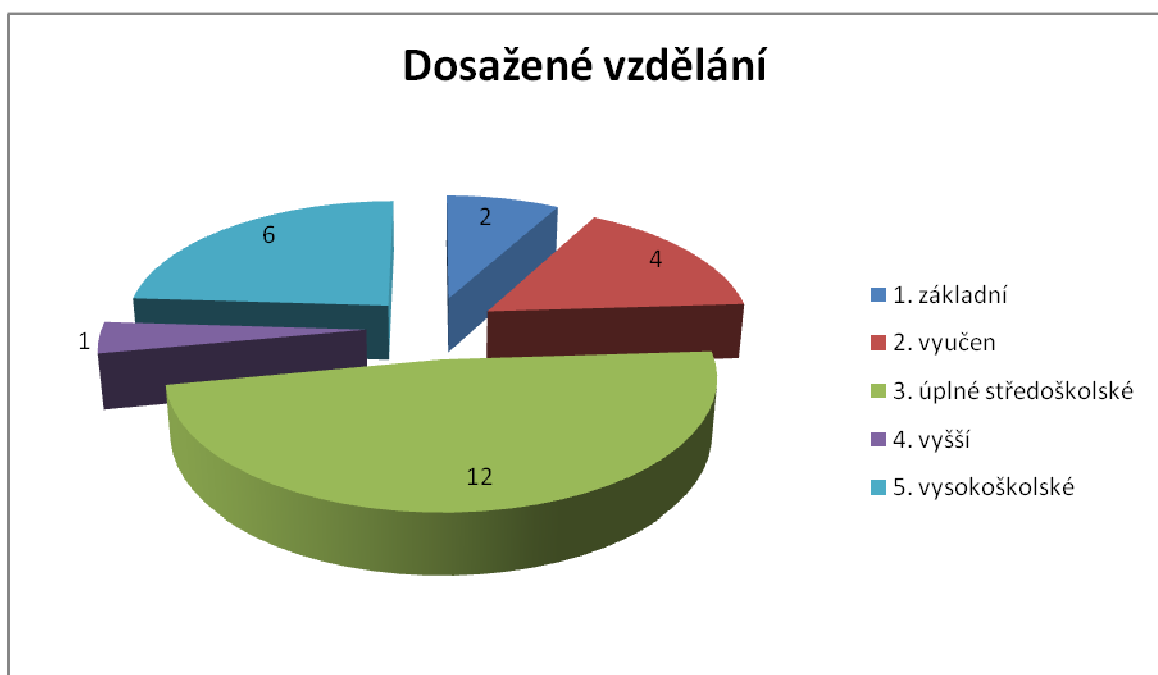
Odpovědi respondentů (jak vzdělávaných, tak vzdělavatelů) se dají shrnout do několika slov – kontakt s ostatními, smysluplné využití volného času, uspokojení touhy po nových vědomostech, radost z úspěchu, **seberealizace**. I když se seberealizace v odpovědích moc nevyskytuje, myslím, že mohu konstatovat, že výše uvedené tvrzení je **pravdivé**. Právě proto jsem si vybrala rozhovor. Dá se při něm vyzorovat i to, co v běžném dotazníku zanikne. Tady je právě seberealizace, touha dokázat, že na to mám, že dělám něco pro sebe a to něco mi přináší velmi dobré pocity.

Grafické vyjádření některých otázek pro vzdělávané seniory

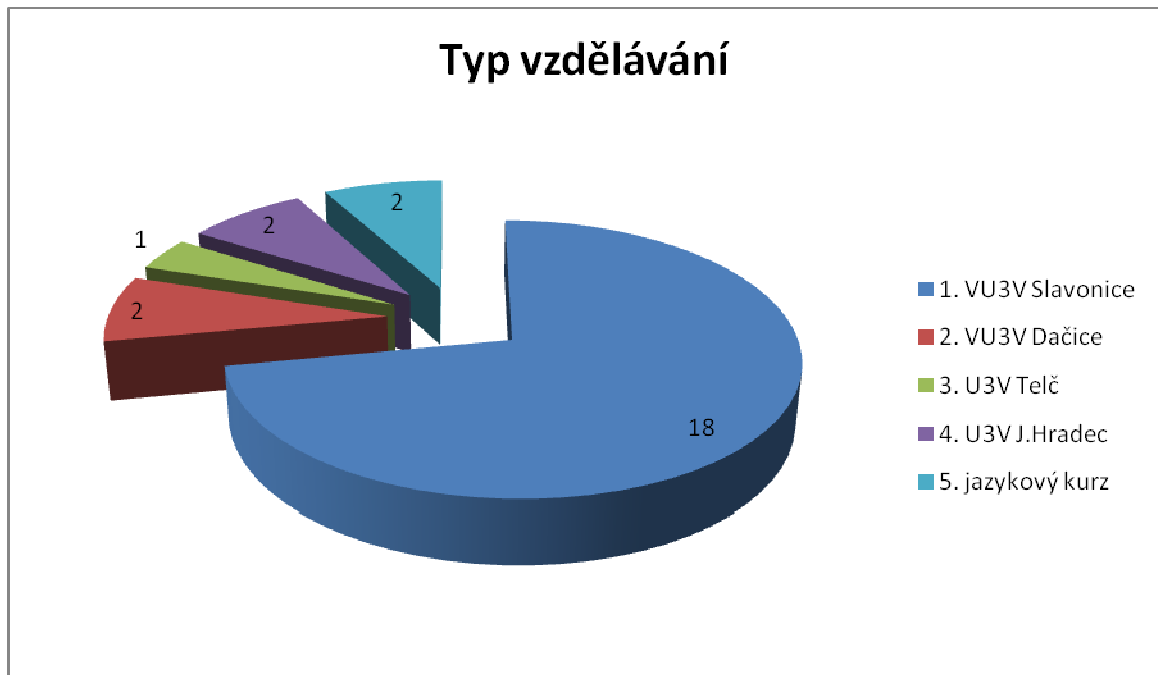
Vzdělávání podle pohlaví:

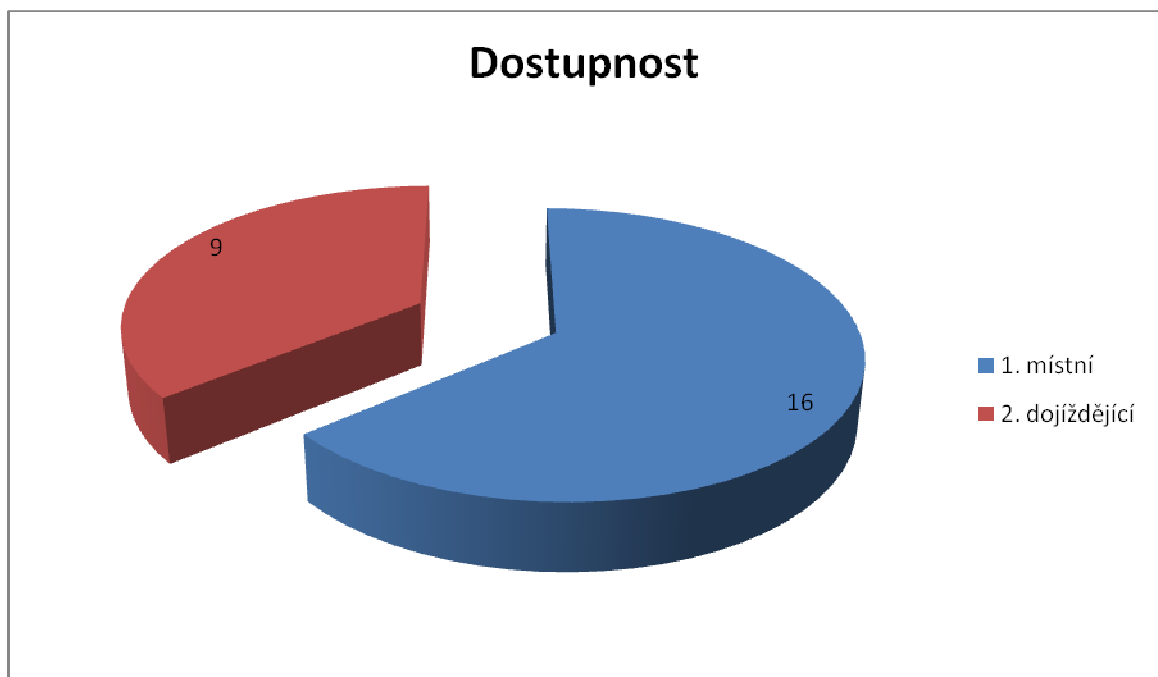
Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

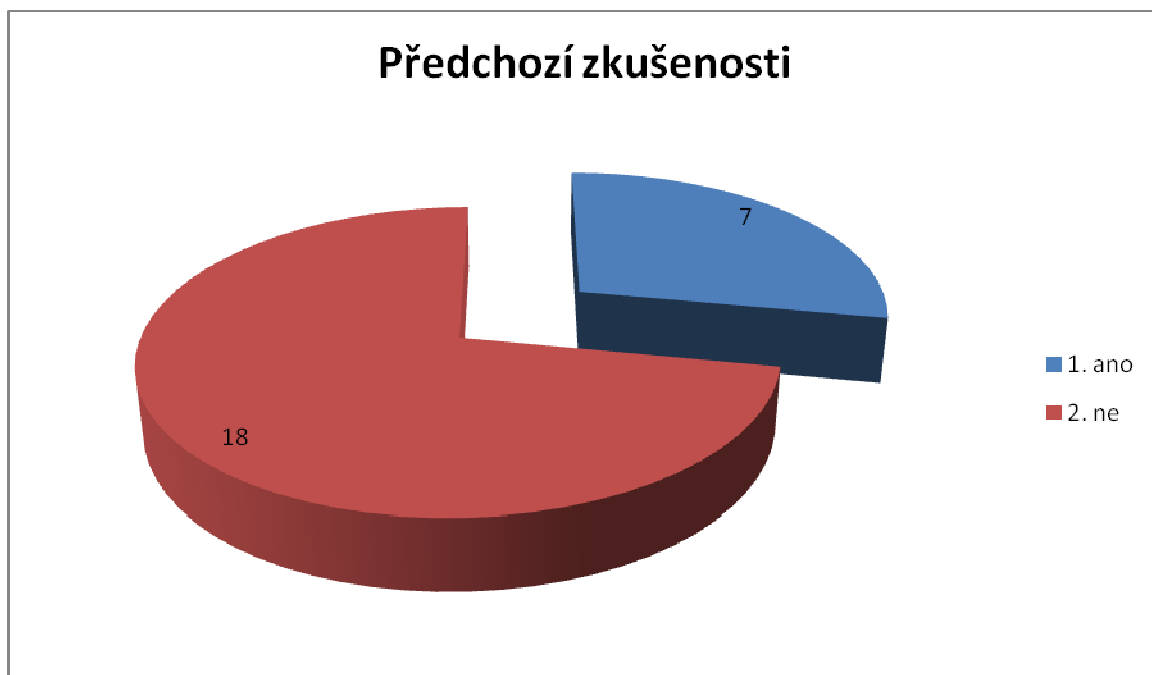
Rozdělení vzdělávaných podle typu navštěvovaného kurzu

Jste místní nebo dojíždíte?

Máte předchozí zkušenost s tímto typem vzdělávání?

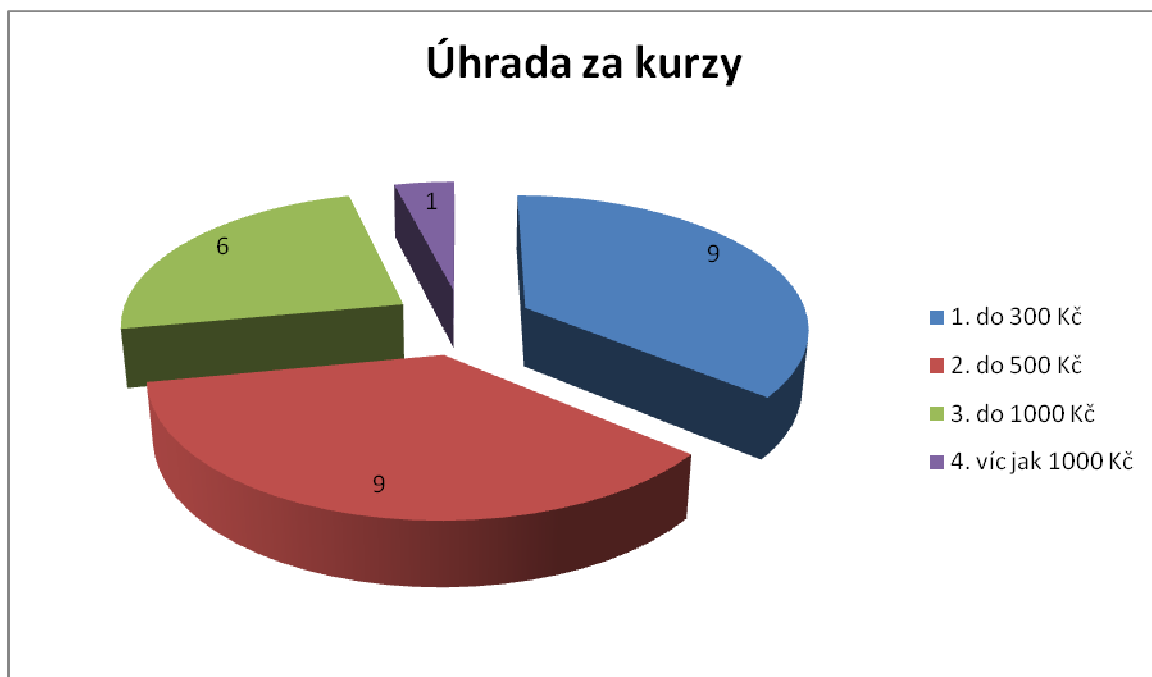
Seznámili jste se během vzdělávání s novými lidmi a přineslo Vám třeba nová přátelství?

Zapojili jste do vzdělávání své nejbližší?

Jakou finanční částku byste byl(a) ochoten(na) vydat za kurz (semestr)?

Téměř celá analýza se týkala hlavně vzdělávaných seniorů. To proto, že hlavně o ně šlo v této práci. Vzdělavatele jsem do výzkumu zahrnula proto, abych zjistila, co jim tato práce přináší. Mimo jiné se mi z jejich odpovědí podařilo zjistit, co je k práci motivuje: odpovědi si byly v mnohém podobné. Vzdělavatele motivuje zájem seniorů, radost z učení, touha zvýšit kvalitu života seniorů. Myslím, že pokud by byl vzorek vzdělavatelů větší, odpovědi by byly podobné. Poslední otázka pro vzdělávané seniory se týkala toho, jaké téma by je zajímalo. Tady byly odpovědi velmi rozmanité. I když se několikrát opakovalo téma historie, seniory zajímá v podstatě vše – zdraví, právo, dějiny umění, zoologie, literatura, psychologie atd. Vypadá to, jakoby ještě chtěli pojmout a vstřebat to, na co do téhle doby neměli čas. A je to dobře. Ačkoliv si to někteří ani neuvědomují, vzdělávání (a tím pádem stimulace mozku) slouží jako prevence Alzheimerovy choroby, která je nejčastějším typem demence ve věkové kategorii 80 – 85 let (v této kategorii trpí některou formou stařecké demence cca 10% populace) (www.mpsv.cz).

Vzdělávat někoho, v tomhle případě seniory, to nejde dělat jen proto, že je to práce. Musí se totiž zapojit i „srdce“. Není to o „učit“, ale je to o „naučit“. A není to jednoduché. Vzdělavatel musí být empatický, trpělivý, ochotný. A mnohdy i odvážný, protože postavit se před skupinu seniorů, někdy i o víc jak polovinu starších než sám vzdělavatel, nějakou odvahu potřebuje.

ZÁVĚR

Ve včerejším Studiu 6 České televize byl rozhovor se seniorkou, která byla absolventkou Senior akademie v Praze 5. Paní hrdě ukazovala pamětní list a vyprávěla, co všechno je tam učí. Protože mě to zaujalo, vyhledala jsem si pojem Senior akademie na internetu. Je to další možnost vzdělávání seniorů, která není jen v Praze, ale i v dalších městech. Jedná se o specifický typ vzdělávání, protože je zaměřená na prevenci sociálně patologických jevů u seniorů. Moc se mi to líbí, protože u tohoto typu spolupracuje několik různých složek – školy, policie, místní samospráva. Je to výborný příklad vzájemné spolupráce, která vede ke vzdělávání a ochraně velmi křehké části populace – seniorů.

Vzdělávání se v seniorském věku není jednoduchá věc. Seniorovi musí vzdělávání v první řadě dovolit jeho zdravotní stav. Dalším problémem, alespoň v menších obcích a městech bývá dostupnost kurzů. Pokud už v obci možnost vzdělávat se je, nemusí vyhovovat nabízené téma. Jenomže ne každému je možné se zavděčit. Zjistila jsem, že velmi rozšířeným typem vzdělávání je VU3V. Ta se dá provozovat i v menších obcích. Stačí pár nadšenců, počítač s internetem, místo pro setkávání, diaprojektor, plátno. Slavoničtí senioři měli štěstí. Díky manželům Benešovým máme VU3V i ve Slavonicích. Oba jsou učitelé, aktivní sportovci. Organizují ve městě spoustu akcí pro své spoluobčany – cyklovýlety, nordic walking, ale i řemeslné dílny. Tyto dílny, hlavně zájem o ně, byly možná pro paní Benešovou prvotním podnětem k jejímu angažmá ve vzdělávání seniorů. Na kurzy v rámci dílen se mimo jiné hlásí i seniorky, a to proto, že se rády něco nového učí a během kurzu jsou v kontaktu s dalšími lidmi. Některým seniorům nabídka VU3V nevyhovuje. Ale nestěžují si. Jejich zdravotní stav a finanční situace jim dovoluje dojíždět do vzdálenějších míst, kde je nabídka širší.

Ale ani vzdělavatelé to nemají jednoduché. Vzdělávání seniorů má svá specifika, je nutné používat určité metody. Učit způsobem, který je odlišný například od učení teenagerů. Nejenom jednoduché udržet pozornost seniorů. Jsou více unavení, může je vyčerpat i docházka do učebny. S tím vším musí vzdělavatel počítat. Přesto se vzdělavatelé nevzdávají a snaží se své vědomosti předat dalším.

Věřím, že každý senior, který se chce vzdělávat, si svou cestičku k vědění najde. Jenomže ne každému to jeho zdravotní stav dovolí. Nejsou ale jenom U3V, přednášky pořádané klubem důchodců nebo individuální kurzy. Dá se totiž pomoci i těm, kteří se ze zdravotních důvodů nemohou jmenovaných aktivit účastnit. Alespoň já si to myslím, že to je mož-

né. Kontakt s vnějším světem, zprostředkování vzdělání (třeba jen předčítání novinových článků, časopisů) by mohli zajistit studenti sociálních oborů v rámci své praxe nebo dobrovolnické organizace. V rámci svých možností můžeme pomoci každý. I když někdy třeba jenom ohleduplností. Tak jak se chováme my k nynějším seniorům, tak se budou nejspíš naše děti jednou chovat k nám (coby seniorům). A proto, nedávejme jim, prosím, špatný příklad.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] Foundations of Lifelong Education. In: UNESCO, 1976.
- [2] *Pedagogická encyklopedie*. Vyd. 1. Editor Jan Průcha. Praha: Portál, 2009, 935 s. ISBN 978-80-7367-546-2.
- [3] Česká republika. Bílá kniha. In: 1999.
- [4] ALAN, Josef. *Etapy života očima sociologie*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1989, 439 s. ISBN 80-703-8044-6.
- [5] AMBLER, Zdeněk. *Neurologické poruchy ve vyšším věku: základní principy jejich farmakoterapie*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2000, 186 s. Levou zadní. ISBN 80-725-4116-1.
- [6] BRAGDON, Allen D a David GAMON. *Nedovolte mozku stárnout*. Vyd. 2. Překlad Silvie Struková. Praha: Portál, 2009, 109 s. ISBN 978-80-7367-500-4.
- [7] DOŇKOVÁ, Olga a Jan NOVOTNÝ. *Vývojová psychologie pro sociální pedagogy*. Brno: IMS, 2009.
- [8] DVOŘÁČKOVÁ, Dagmar. *Kvalita života seniorů: v domovech pro seniory*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012, 112 s. ISBN 978-802-4741-383.
- [9] GRÜN, Anselm. *Život je teď: umění stárnout*. Vyd. 1. Překlad Vladimír Petkevič. Praha: Portál, c2010, 132 s. ISBN 978-807-3677-497.
- [10] GULOVÁ, Lenka. *Sociální práce: pro pedagogické obory*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011, 208 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4733-791.
- [11] HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009, 774 s. ISBN 978-807-3675-691.
- [12] HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Sociální gerontologie, aneb, Senioři mezi námi*. 1. vyd. Praha: Galén, 2012, 194 s. ISBN 978-807-2629-008.
- [13] HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. Vyd. 2., podstatně přeprac. a dopl. Praha: Havlíček Brain Team, 2010, 365 s. ISBN 978-80-87109-19-9.
- [14] JAROŠOVÁ, Darja. *Péče o seniory*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2006, 96, 12 s. ISBN 80-736-8110-2.

- [15] KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských: (výbor z díla)*. 1. vyd. (v tomto uspořádání). Editor Miroslav Sedláček. Brno: Soliton, 2007, 309 s. ISBN 978-802-3989-199.
- [16] KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 215 s. ISBN 978-807-3673-833.
- [17] KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie: možnosti, které čekají*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011, 141 s. Psyché (Grada). ISBN 978-802-4736-044.
- [18] KURIC, Jozef. *Ontogenetická psychologie*. Brno: CERM, 2001, 179 s. ISBN 80-214-1844-3.
- [19] LUŽNÝ, Jan. *Gerontopsychiatrie*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2012, 159 s. ISBN 978-80-7387-573-2.
- [20] MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004, 203 s. ISBN 80-210-3345-2.
- [21] MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*. Brno: IMS, 2009.
- [22] MÜHLPACHR, Pavel. *Andragogika*. Brno: IMS, 2010.
- [23] MUŽÍK, Jaroslav. *Andragogická didaktika*. Vyd. 1. Praha: Codex Bohemia, 1998, 271 s. ISBN 80-859-6352-3.
- [24] NOVOTNÁ, Gabriela. *Sociální a psychologické aspekty stáří*. Praha: HTF UK, 2003.
- [25] ONDRÁKOVÁ, Jana. *Vzdělávání seniorů a jeho specifika*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012, 168 s. ISBN 978-807-4650-383.
- [26] PALÁN, Zdeněk. *Lidské zdroje. Výkladový slovník*. 1.vyd. Praha: Academia, 2002, 280 s. ISBN 80-200-0950-7.
- [27] PALÁN, Zdeněk a Tomáš LANGER. *Základy andragogiky*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2008, 184 s. ISBN 978-80-86723-58-7.
- [28] PALÁN, Zdeněk a Ladislav RÝZNAR. *Vzdělávání dospělých a Evropa*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2000, 127 s. ISBN 80-704-1879-6.
- [29] PALOUSH, Radim. *Česká zkušenost: příspěvek k dějinám české filosofie : o Komenckého škole stáří, o Bolzanově významu v našem duchovním vývoji a o Masarykově filoso-*

fickém mládí-se závěrečným odkazem k Patockovi. Vyd. 2. Praha: Academia, 1994, 176 p. ISBN 80-200-0494-7.

[30] PETŘKOVÁ, Anna a Rozálie ČORNANIČOVÁ. *Gerontagogika: úvod do teorie a praxe edukace seniorů*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, 92 s. ISBN 80-244-0879-1.

[31] PIDRMAN, Vladimír. *Poruchy nálady u seniorů: příručka pro pacienty a jejich rodiny*. Praha: Maxdorf, c2010, 16 s. ISBN 978-80-7345-209-4.

[32] PIDRMAN, Vladimír a Eduard KOLIBÁŠ. *Změny jednání seniorů*. 1. vyd. Praha: Galén, 2005, 189 s. ISBN 80-726-2363-X.

[33] STUART-HAMILTON, Ian. *Psychologie stárnutí*. 1. vyd. Praha: Portál, 1999, 319 s. ISBN 80-717-8274-2.

[34] ŠERÁK, Michal. *Zájmové vzdělávání dospělých*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009, 207 s. ISBN 978-80-7367-551-6.

[35] ŠKODA, Kamil. *Komparativní andragogika: (srovnávací pedagogika dospělých)*. Vyd. 1. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, 86 s. ISBN 80-706-7368-0.

[36] ŠPATENKOVÁ, Naděžda. *Zármutek a pomoc pozůstalým*. Vyd. 1. Praha: ISV, 2001, 267 s. ISBN 80-858-6682-X.

[37] ŠTĚPÁNKOVÁ, Hana a Danuše STEINOVÁ. *Trénování paměti: metodická příručka*. 1. vyd. Praha: Psychiatrické centrum Praha, 2009, 95 s. ISBN 978-80-87142-08-0.

[38] ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

[39] TAUCHMANOVÁ, Věra. *Seniors and their training in foreign languages*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012, 108 s. ISBN 978-807-4352-409.

[40] TOPINKOVÁ, Eva. *Geriatric pro praxi*. 1. vyd. Praha: Galén, c2005, 270 s. ISBN 80-726-2365-6.

[41] TOŠNEROVÁ, Tamara. *Ageismus: průvodce stereotypy a mýty o stáří*. 1. vyd. Praha: Ambulance pro poruchy paměti, 2002, 45 s. ISBN 80-238-9506-0.

[42] TOŠNEROVÁ, Tamara. *Jak si vychutnat seniorská léta*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2009, 239 s. ISBN 978-802-5121-047.

[43] VAĎUROVÁ, Helena a Pavel MÜHLPACHR. *Kvalita života: teoretická a metodologická východiska*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005, 143 s. ISBN 80-210-3754-7.

[44] VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2007, 461 s. ISBN 978-80-246-1318-5.

[45] <http://azcitaty.cz/citaty/robert-fulghum/#ixzz2svvCQ000>

[46] www.czso.cz

[47] http://demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=34

[48] www.e-senior.cz

[49] www.mpsv.cz

[50] www.novinky.cz

[51] <http://slovník-cizich-slov.abz.cz>

[52] FIALOVÁ, Věra. *Život seniorů v malém městě*. Brno, 2012. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati Zlín, Fakulta humanitních studií, Institut mezioborových studií Brno. Vedoucí práce Libuše Mazánková.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha P I: Fotografie z výukového bloku VU3V ve Slavonicích

PŘÍLOHA P I: FOTOGRAFIE Z VÝUKOVÉHO BLOKU VU3V VE SLAVONICÍCH

